Kirke og Kultur

Indhold:

Redaktør: Eivind Berggrav

Kirke og Kultur utkommer med 1 hefte hver maaned undtagen i juli og august. Abonnement kr. 10,oo pr. aar, utlandet kr. 15. Kan bestilles paa postanstalter, hos bokhandlerne og i ekspeditionen, Raadhusgaten 30 B. Eftertryk av tidsskriftets artikler er forbudt.

HEFTE 6 JUNI 1925 32. AARG.

STEENSKE BOKTRYKKERI JOHANNES BJØRNSTAD. OSLO

KIRKENS INNSATS I AMERIKAS ÅNDSLIV

AV LAURITS S. SWENSON,
De Forenede Staters minister i Norge.

Hvor den materielle utvikling går frem med sådanne kjempeskritt som i Amerika kunde det synes som om idealene, de høiere interesser, lett vilde bli glemt. Der ligger selvfølgelig en stor fare for det sjelelige liv i så megen rikdom og makt. Det er sant som Goldsmith synger i sitt vakre dikt, The Deserted Village:

«Ill fares the land, to hastening ills a prey,
where wealth accumulates and men decay».

Det vilde være ille om dette fant anvendelse på Amerika. Jeg tror dog, at jeg trygt tør si, at det amerikanske folk besjeles av høie idealer og at grunntonen i Amerikas åndsliv er religiøs. Materialismen har visstnok vært en av de store onder, som både stat og kirke har hatt å kjempe med, men igjennem de tre hundrede år, som er gått hen siden Mayflowers ankomst til Plymonth Rock har Amerika aldri ligget under for et selvtilfreds materialistisk livssyn eller en selvtilfreds materialistisk streben. Kirkens «Sursum Corda» har ikke lydt forgjeves, og det har satt sitt preg på hele det store samfund derover i den nye verden. I sin stemningsfülle og dypt religiøse Centennial hymn, som vor velkjente dikter Whittier skrev i anledning av 100-årsjubileet i Filadelfia i 1876 gir han uttrykk for den ånd som har gjennemstrømmet nasjonen fra de aller første tider i Amerikas historie inntil nu. Jeg tillater mig å citere første og siste vers i orginalen:

Our fathers' God from out whose hand
The centuries fall like grains of sand
We meet to-day, united, free,

And loyal to our land and Thee,
To thank Thee for the era done,
And trust Thee for the opening one.

Oh make Thou us, through centuries long,
In peace serene, in justice strong;
Around our gifts of freedom draw
The safeguards of Thy righteous law;
And, cast in some diviner mold,
Let the new cycle shame the old.

La oss huske, at de første kolonier i Amerika blev grunnlagt av folk som drog ut med den ene idé å stifte et samfund, hvor de kunde dyrke sin Gud i fred, og hvor alt skulde innrettes efter deres religiøse tro og opfatning. Der er blitt sagt om Puritanene, at det eneste de brakte med sig var den åpne bibel i sine hender. Da det annet følge forlot sitt fedreland utbrøt deres prest, Francis Higginson: «Farvel vort kjære England, farvel Guds kirke i England og alle vore kristne venner der. Vi reiser for å utbrede evangeliet i Amerika». Den samme Higginson har sagt, at oprindelig var New England en kirkekoloni, ikke en handelskoloni. Disse strenge og alvorlige Puritanere, som hadde Milton og Bunyan og Cromwell og Hampden og Pym som åndelige aner, blev som profeter for sitt folk. De satte ikke bare sitt preg på de første generasjoner men de har mer enn noget annet element gitt den amerikanske nasjon dens idealer og bestemt dens skjebne. Derfor gjør den såkalte New England conscience sig fremdeles gjeldende. Puritanernes formalisme og intolerance er efterhånden forsvundet, men deres åndelige alvor og inderlighet har slått dype røtter. Dette salt i vor kuturelle utvikling har ikke mistet sin kraft. Det var i grunnen et theokratisk styre man levet under i New England i det 17de og tildels i det 18de århundrede.

De dominerende krefter i det nye samfund var kirkelige. De spilte inn i nærsagt alle forhold. Vi må beundre de menn, som la grunnvolden til en kirke med et så rikt åndsliv. At prestene var folkets ledere og at de nød stor anseelse og utøvet en utstrakt autoritet sier sig selv. Deres prekener gir oss det klareste og mest autentiske innblik i hin tids kultur, åndsliv og mentalitet. Det var almindelig skikk, at tilhørerne brakte sine notatbøker med til gudstjenesten og nedskrev så meget av prekenen som de rakk. Der var

ingen aviser, ingen teatre eller kinomatografer, ingen blandede foredrag, ingen verdslig musikalsk underholdning; prekenen inntok plassen for alle disse. «Den var den store begivenhet i folks liv», det som de imøtesåmed spent forventning og som festet sig i hukommelsen som noget uendelig skjønt og herlig. Intet under, at dette virket ansporende på prestene, og at det å være en ordets forkynner blev eftertraktet av de største ånder. Prester blev valgt til bestyrere for de høiere læreanstalter. John Harvard, grunnleggeren av vort berømte universitet, Harvard, og dets første rektor, var prest. Harvard College blev grunnlagt i 1632 for å utdanne tjenere til Guds kirke. Yale og Princeton universiteter, som også blev oprettet i kolonialtiden, var også kirkeskoler.

Den første boktrykkerpresse blev opsatt i Cambridge i 1639, under Harvard Colleges auspicier, hvis rektor, den før nevnte John Harvard, skulde være ansvarlig for dens rette bruk.

Inntil midten av det 18de århundrede var de amerikanske koloniers litteratur vesentlig av religiøs og politisk art; og den største del av den litterære produksjon som vi henregner til vor klassiske periode, stammer fra Ny England, og vore litterære koryfæer viser tydelig at de har vært påvirket av den ånd som vi betegner som Ny-Englands. Der var så meget der bidrog til å hærde og stålsette karakterene hos pilgrimfedrene og til å vende deres øine mot høiderne, hvorfra de hentet sin styrke. Det store, det stille, det ukjente, det uendelige i deres omgivelser kunde ikke undgå å gjøre et veldig inntrykk og bidra til at de følte sig trukket nærmere til den store skaper, som talte til dem igjennem alt dette vidunderlige i deres livs roman. De kjente ikke byens eller massenes larm.

«Far from the madding crowd's ignoble strife
Their sober wishes never learned to stray;
Along the cool sequester'd vale of life
They kept the noiceless tenour of their way».

Tross sin frihet og uavhengighet følte de et dypt ansvar som Kristi bannerførere i det nye rike de skulde grunnlegge. Ny kraft blev også stadig tilført dem derved at fromme, lærde menn fulgte efter fra moderlandet. Denne friske sunde luft innåndet altså Amerikas nybyggere igjennem generasjoner, og det gav landet dets karakter. Republikkens første president, landets far, som han er blitt kalt, George Washington, var en typisk amerikaner i sin dype

religiøsitet. Han hadde en fast og enfoldig tro på bønnens makt.

Da han som øverstkommanderende tok avskjed med sin hær, sluttet han med følgende ord: «Jeg anser det for å være min ufravigelige plikt å slutte denne siste høitidelige handling i mitt offentlige liv med å anbefale vort allerkjæreste lands interesser til Guds varetekt og de som skal vareta dem, til hans nådige beskyttelse». Da han nogen år senere blev innført i sitt embede som president, sa han i sin tiltredelsestale: «Det vilde være høist upassende om jeg i denne min første offentlige handling undlot å opsende min inderligste bønn til den almektige Gud, verdens Herre, som leder nasjonenes rådslagninger og har helsebot for alle menneskelige brøst, om at Hans velsignelse må hellige til frihet og det amerikanske folks lykke den regjering som de selv har oprettet i disse øjemed. Idet jeg således hylder alle private og offentlige goders store giver er jeg forvisset om, at jeg tolker Eders følelser så vel som mine egne og vore medborgeres. Intet folk har større grunn enn det amerikanske til å anerkjenne og elske den synlige hånd, som styrer menneskenes anliggender. Guds forsyn synes å ha fulgt hvert skritt, som vort land har tatt henimot sin nasjonale selvstendighet».

Da Washington trak sig tilbake efter å ha tjent otte år som den nye republiks president, uttalte han i sin berømte avskjedstale disse ord: «Religion og moral er nødvendige støtter for alle ønsker og vaner som leder til politisk fremgang. Forgjeves vilde den søke å bli anerkjent som patriot der vilde forsøke på å omstyrte disse mektige søiler under menneskenes lykke, disse de fasteste støtter for individers og borgeres plikter. Den som bare er politiker bør respektere og opelske dem like meget som den gudfryktige. En hel bok vilde ikke uttømme religionens og moralens innflydelse på den private og den offentlige lykke. La oss vokte oss for å tro at moralen kan opretteholdes uten religionen. Hvad man enn må innrømme med hensyn til den dannede opdragelses innflydelse på enkelte eiendommelige ånder, tilsier dog både fornuften og erfaringen oss at vi ikke må vente at den nasjonale moral kan holde sig dersom religionens grunnsetninger utelukkes».

Således talte han, som stod paa kommandobroen da det nye republikanske statsskib løp av stabelen og der har ikke vært nogen kursforandring siden. Skjønt grunnloven bestemmer, at kirke og stat skal være adskilt, har nesten alle vore presidenter vist en levende interesse for kirkens arbeide og forstått betydningen av dens store misjon. Over Abraham Lincoln, den nobleste av dem

alle, er der noget likefrem Kristus-likt. Som en fattig pionergut i en tømmerhytte, uten adgang til skole eller boksamlinger, læste han flittig i sin bibel og der fandt han næring for sin fine ånd og sitt store varme hjerte. Man merker også denne innflydelse i hans enkle ophøiede og majestetiske stil. Klinger ikke følgende klassiske og gripende passus i hans annen tiltredelsestale som om den var tatt ut av selve bibelen: «With malice toward none, with charity for all, with firmnes in the right as God gives us to see the right, let us finish the work we are in, to bind up the nation's wounds, to care for him who shall have borne the battle, and for his widow and his orphans, to do all which may achieve and cherish a just and lasting peace among ourselves and with all nations».

President Garfield var under sin opdragelse blitt sterkt påvirket av presten Mark Hopkins, som var rektor for Brown University, og hvis personlighet, lærdom, kristelige karakter og pedagogiske dyktighet gav ham en ledende plass blandt landets opdragere og åndelige veiledere. President Mc Kinley's dødsleie var en gripende preken for hele Amerika. Med en skjøn sinnsro og med full tillit til sin Frelser så han med frimodighet døden imøte. Hele folket blev likesom samlet med sin avholdte president for Guds ansikt. En av de første ting han sa efterat han var blitt skutt var: «Ikke som jeg vil, men som du vil», og da døden nærmet sig, fremsa han sin yndlingssalme: «Nærmere Gud til dig, Nærmere dig». Han var et aktivt medlem av Methodistkirken. Som et apropos kan vi nevne at tre av landets presidenter siden borgerkrigen har vært prestesønner, nemlig Arthur, Cleveland og Wilson, at vor nys avtråtte Secretary of State Hughes, som var nær ved å bli valgt til president i 1916, er prestesønn, og at Bryan, som har vært det demokratiske partis presidentkandidat tre gange, og som var Secretary of State under Wilson, hver uke skriver en preken, som trykkes i flere av Amerikas store dagblade. En av Bryans mest yndede og virkningsfulle foredrag har som tema «The Prince of Peace» — fredsfyrsten. I denne forbindelse tør det være av interesse å nevne at president Coolidge er et åndelig produkt av kirken og av Amherst College, en av vore ypperste læreanstalter og en der deler kirkens idealer og holder på den klassiske utdannelse. I Coolidge's nye avholdte tiltredelsestale er der en understrøm av religiøst alvor. Den slutter med disse ord: «De hærskarer som det (Amerika) sender ut, er ikke utrustet med sværd men med det hellige kors. Det høiere rike som det gjerne vilde at alle mennesker skulge sverge troskap, er ikke av menneskelig men av guddommelig oprinnelse. Vi nærer

intet annet ønske enn å måtte anses verdige til den almektiges gunst».

Jeg har pekt på den nære forbindelse mellem kirke og skole i koloniene første tid. Eftersom befolkningen tiltok og de forskjellige dele av landet blev bebygget fortsatte kirken med stor energi sitt arbeide med å organisere menigheter og oprette kristelige skoler. Det er imponerende å se, hvad der er utrettet på dette område, og at det har utøvet en meget betydelig kulturell innflydelse er selvsagt. Menn som har fått sin utdannelse under kirkens ægide nyter stor anseelse og utses ofte til de mest ansvarsfulle og innflydelsesrike stillinger. Jeg tenker således i denne forbindelse på flere av vore mest fremragende universitets-rektorer og -lærere. John Hay, Secretary of State og ambassadør i London, en av vort lands og sin tids største diplomater, en fin tenker og anerkjent forfatter, hadde fått sin utdannelse ved Brown University, som er en kirkeligsinnet skole. Det var Hay som sa, at Amerikas utenrikspolitikk skulde være i overensstemmelse med «den gyldne regel».

Chicago universitet, en av Amerikas mektigste lærdoms centrer, er en baptist anstalt, hvortil Rockefeller, som er god baptist, har skjenket mangfoldige millioner.

Den amerikanske litteratur viser også kirkens innflydelse. Man merker det best hos de fem best kjente diktere: Longfellow, Bryant, Whittier, Holmes og Lowell. De to sistnevnte var prestesønner, og Whittier var kvæker og kvækernes dikter.

Holmes' «The Chambered Nautilus» er en perle. Siste vers lyder:

As the swift seasons roll,
Leave thy lowvaulted past,
Let each new temple, nobler than the last
Shut thee from heaven with a dome more vast,
Till thou at length are free,
Leaving thine outgrown shell by life's unresting sea».

Vor nasjonalsang «America» er forfattet av en prest. Siste vers viser også, at det folk som synger, ikke har glemt sin Gud:

«Our fathers' God to thee
Author of Liberty
To Thee we sing,

Long may our land be bright
Protect us by thy might,
Great God our King».

Jeg må også få lov til å citere første og siste del av Julia Ward Howe's Battle Hymn of the Republic. Den begynner så: «Mine eyes have seen the glory of the coming of the Lord», og slutter med dette vakre vers:

In the beauty of the lilies Christ was born across the sea,
With å glory in his bosom that transfigures you and me;
As he died to make men holy, let us die to make men free
While God is marching on».

En av de mest yndede romaner blant det amerikanske publikum har vært Lew Wallace's (amerikaner) «Ben Hur, a Tale of the Christ». Men ingen bok har vel hatt sådan utbredelse som Onkel Toms Hytte og heller ingen har gjort det overvældende inntrykk som den gjorde ved sin moralske appel. Forfatteren, Harriet Beecker Stowe, var prestedatter og var gift med en prest, som senere blev teologisk professor. Hun forfattet også religiøse dikte og skrev Jesu liv.

Den amerikanske presse har i det store og hele tatt alltid lagt for dagen en forståelsesfull og sympatisk holdning overfor kirken. Kirkens surdeig har også gjort sin virkning på dette område. Henry Watteson, som må regnes blant Amerikas merkeligste og mest glimrende journalister, skrev i sin selvbiografi, som utkom for fem år siden: «Jeg fant i bjergpredikenen veiledning nok til mitt etiske behov, og i mannen fra Galileas liv og død inspirasjon nok til å tilfredsstille mitt hjertes ønske. Jeg har ikke fundet noget i moderne forskning som har rokket min enfoldige barnlige tro på Kristi enkle lære og på ham korsfestet. Det påstås fra forskjellige hold, at kirken holder på å tape sin makt over menneskene. Det tror jeg ikke er tilfellet. Aldri før i verdenshistorien har Jesus av Nazareth vært så interessant et emne og inntatt en så dominerende stilling som nettop nu». Han gjengir derpå trosbekjennelsen og fortsetter: «Dette er min tro; dette er min religion; dette var min vuggesang. Prekestolen er derfor verdens moralske håp og menneskenes åndelige lys». Således taler denne høvding i amerikansk journalistik og politikk, en av sin tids mest dannede og kultiverte

skikkelser. Han slutter sin livsskildring med følgende anslående vers: «On the brink of the grave, I'll not seek to be hov'ring, Nor my thread seek to spin o'er again, But my face in the glass I'll serenely survey, And with smiles count each wrinkle and furrow — That this worn-out old stuff which is threadbare to-day Shall become everlasting to-morrow».

Sådanne organisasjoner som kristelige foreninger for unge menn og for unge kvinner og som frelsesarmeen kunde ikke godt tenkes uten den ånd som er opfostret ved kirkens gjerning og innflydelse. Kapeller opføres i nærheten av statsuniversiteter forat bevare den akademiske ungdom for kirken.

Her har dere altså en skisse av kirkens stilling i Amerika og av dens innsats i landets åndsliv. I denne atmosfære beveger sig også de par millioner nordmenn som utgjør en del av statenes store befolkning. Deres innsats i landets utvikling har vært betydelig og de har hevdet sig på en ypperlig måte. Deres største bedrift er efter min mening deres kirkelige bygningsverk. Når vi nu skal feire vort hundreårsjubileum, så gir det dere her hjemme og oss derover den viktigste grunn til takksigelse, at vi ikke gikk tapt for kirken. Mange tårer er blitt fellt i de svundne 100 år, hver gang der blev sagt farvel til de kjære som drog ut; og hvor blev de formanet til ikke å slippe sin Gud og til å holde på sin barnelærdom. Mange inntrengende bønner er nok blitt opsendt til den kjære far i himlene om at han vilde være med dem og holde sin beskyttende hånd over dem. Gudskjelov de er blitt hørt og derfor er vi glad. Der tales undertiden om hvilket stort tap utvandringen har vært for Norge. Ja det kan så være; men tenk hvor sårt og sørgelig tapet vilde ha vært dersom vi ikke hadde hatt den norske kirke i Amerika. Vi har også hatt vore «Piligrim Fædre» og vi har gjennemgått de samme stadier som andre pionerer, under forholde og omgivelser som stemte til alvor. Der var kamp som herdet og som utformet karakteren. Likesom de første engelske kolonister kom også de norske utvandrere med bibel og salmebok i hånden, og de hadde tatt med sig den hellige ild som brente på alteret i moderkirken i det hjem de forlot. Allerede i 44 blev den første Norsk Lutherske kirke bygget i Amerika. Det var en beskjeden tømmerhytte, men det var dog deres Bethel, det var tabernaklet som de hadde tatt med sig på sin vandring likesom Israels børn i fordums dage. Men likesom tabernaklet efterfulgtes av Salomos herlige tempel, så har også vi fått vort tempel. Vi har godt og vel 3000 menigheter, og ca. 2000 prester har virket blant vort folk. Nord-

mennene i Amerika har oprettet 60 høiere læreanstalter og dessuten understøttet 15 sammen med andre nasjonaliteter. Ca. 150 000 unge menn og kvinner har frekventert disse skoler og der har vært 2 700 lærere. Så har det norsk-amerikanske kirkefolk oprettet alderdomshjem, barnehjem, hospitaler, forlagsforeninger, kirkeblade osv., og de driver en utstrakt hedningmisjonsvirksomhet. Samfundets aktiva beløper sig til ca. 8 millioner dollars og det årlige budgett til 1 a 1½ million dollars. Når så dertil legges de mange hudrede kirker rundt omkring i landet og deres budgetter, så blir det en imponerende sum. En av menighetene i Minneapolis står iferd med å opføre en kirke til et kostende av 300 000 dollars., og en annen Minneapolis-menighets budgett for inneværende år er 20 000 dollars. Man vil således skjønne, at det ikke har manglet på offervilje.

Kirken har vært vort folks opdrager derover i Amerika. Den har vært den kulturbærende makt. La mig i denne forbindelse særskilt nevne, hvad den har gjort for å fremelske god sang og musikk. Kirken har gjort et utmerket arbeide og drevet det langt på dette område. Den norsk-amerikanske kirkes kulturelle innflydelse strekker sig utover dens enemerker og den har vært av stor betydning for hele samfundet i de strøk hvor nordmennene har nedsatt sig.

Dersom jeg skulde fremheve noget enkelt trekk ved det amerikanske kirkearbeide vilde jeg nevne det praktiske grep. Der arbeides også trofast og ihærdig og kirken viser fremgang.

Det står fast, at den amerikanske grunnanskuelse er religiøs. Den materialistiske livsanskuelse har ikke fundet jordbunn derover, og de der vilde forsøke på å avskaffe eller underminere kristendommen vilde ikke komme nogen vei. Philip Schaff, en av vore mest ansette geistlige, har sagt: «Ta fra oss kirken, lukk vore søndagsskoler, avskaff helligdagene, og vor republikk blir kun et tomt skall og vort folk går hedenskap og barbarisme imøte. Kristendommen er den største makt i vort samfundsliv og grunnmuren under vore institusjoner. Den er familiens ledestjerne, den forlanger av oss, at vi skal føre et moralsk liv både offentlig og privat, den danner vor moralske karakter, den lærer oss å elske Gud over alle ting og vor neste som oss selv, den gjør oss til gode mennesker og nyttige borgere, den fordømmer enhver last og opmuntrer til enhver dyd, den fremmer og tjener det offentlige vel, den oprettholder fred og orden. Kristendommen er den eneste mulige religion for det amerikanske folk: med den står og faller alle vore fremtidshåp».

Ja i vor tid, hvor der tales så meget om frihet trenger vi å holde

på Kristi kirke, som er den eneste makt, der kan skaffe oss sand frihet, fred og lykke. Det viser tilstrekkelig historiens gang. Kristi evangeliums seiersgang over jorden er det store fremskritt som menneskene har å glede sig over og som de nyter godt av. «Sandheten skal frigjøre Eder».

Jeg slutter med å citere siste vers av biskop Wm. W. How's «Radiance»:

O make Thy Church, dear Savior,
A lamp of purest gold,
To bear before the nations
Thy true light as of old;
O teach Thy wandering piligrims
By this their path to trace,
Till, clouds and darkness ended,
They see Thee face to face.

DET RUSSISKE MENNESKE OG DEN ORIENTALSKE KIRKES ÅND

AV NICOLAS VON ARSENIEW, f. t. Königsberg.

Der vil i det følgende bli tale om det russiske menneske, ikke i etnografisk forstand, men om selve den åndsrikdom det russiske folk eier. For det eier en åndelig rikdom, til trots for det fryktelige sammenbrudd det må lide under, og til trots for all armod og elendighet. Denne åndelige rikdom er dets religiøse tro, den orientalsk-anatoliske kirkes tro. Av denne tro er de høieste åndelige og kunstneriske verdier i Rusland blitt frembragt.

Men først nogen ord om de trekk ved den russiske folkesjel som til en viss grad kan forklare denne religiøse dragelse. Det landskap hvor russeren er født er uendelig stort og øde, men samtidig av en vemodig, gripende skjønhet, og dette steppelandskap har satt sitt uutslettelige stempel på russerens sjel. Derfor drages han mot vidderne, mot det grenseløse. Derfor føler han sig inneklemt i byerne, ikke bare i utlandets, men også i sine egne. Således er alt verdifullt i Rusland opstått i forbindelse med det store, vidtstrakte land, og derfor har ofte de russiske byboere, fremmede for landet ikke kunnet forstå sitt eget land, sitt folk og dets tro. Denne higen mot det uendelige er meget karakteristisk for den russiske folkekarakter, og den kommer for dagen på forskjellig måte, særlig i en viss hang til kontemplation, selvfordypelse og selvforglemmelse inn i det uendelige. Dette kan ha visse ulemper: en passivitet og et flegma som faktisk ofte utarter til en viss slendrian. Men ved siden av dette har denne åndelige tilstand også fordeler som uttrykkelig må fremheves: en stor mottagelighet og en evne til lidenskapelig, ja grenseløs hengivelse til en idé eller en tro som man er blitt grepet av.

Ennu ett må fremheves, som står i den intimeste forbindelse med det russiske landskap, og som kanskje også delvis kan forklares ved Ruslands særlig hårde skjebne (tartarernes åg, livegenskapet), det er et visst pessimistisk drag ved folkesinnet. Det russiske folks religiøse tro er *en overvinnelse av denne pessimisme.*

Hvad folkets brede lag angår, så er denne pessimistiske stemning særlig fremtredende i folkevisene med sine vemodige melodier. Også den hang til drikk som er så utbredt hos det russiske folk, kan for en del forklares ut fra dette: at man vil drukne sin smerte og sit vemod i vinen. Dette skildres drastisk f. eks. i sangen om den «Sørgesykdom» som uavladelig og overalt forfølger helten, inntil den endelig driver ham til vertshuset. Den moralske støtte og den glade overvinnelse av sorgen har folket helt fra Arilds tid funnet i sin kirketro, i den orientalske kristendom.

Langt mere innviklet stiller saken sig med de dannete klasser. Her må man med en gang ha øinene op for at russeren mindre enn vesteuropæeren føler den umiddelbare verdi, *verdien i og for sig,* av kulturarbeidet, gleden ved å skape kulturen. Spørsmålet om *formålet, det endelige mål* for denne skapen trenger sig inn på ham. Og det mål kan av russerne opfattes meget forskjellig. Enten rent socialistisk, således som tilfellet var med den radikale russiske intelligens. Herved opstod der en fryktelig innsnevring og innskrumpning av den åndelige synskrets, en forfærdelig utjevning. Russeren gik ennu et skridt videre på den tranghjertede, marxistiske verdensanskuelses vei. Religionen blev likefrem forkastet; kunst, videnskap og filosofi blev fraskrevet enhver selvstendig betydning, de blev kun opfattet som direkte eller indirekte midler til å nå socialpolitiske mål. Alt blev bedømt ut fra de revolutionæres sneversynte standpunkt, ut fra deres social-politiske «velsinnethet». Slik var tilstanden blandt de gjennemsnitsradikale «intelligenser»; denne uhyre åndsfattigdom er moderskjødet til den russiske bolsjevisme.

Men ved siden av denne forsimplende og altutjevnende tendens, som vistnok nu er et *åndelig* dødt og tilbakelagt stadium, levet der på høiderne også en annen trang, hvorfra alle den russiske ånds betydelige skaperverker er opstått. Der finnes en søken, en higen efter et absolutt, ikke empirisk, ikke politisk mål for *den hele tilværelse,* et uophørlig spørsmål hvortil? en mangel på orienteringsevne likeoverfor det endelige og en dyp lengsel og utilfredsstillethet. Denne higen går, ofte som en ubevisst grunntone, gjennem hele utviklingen av den russiske litteratur. Den virker som en pinende byrde som man ennu ikke er kommet til bevissthet om og som man ennu ikke har faatt gitt nogen uttrykkelig form. Til sine tider er den dog omfattet med full bevissthet, ja teoretisk tilspisset, og således at den med den koncentrerte lidenskaps hele styrke krever en løsning.

På det område har vi allerede i det 18de århundrede en karakteristisk skikkelse: den besynderlige person filosofen *Gregorius Skovorada.* En høit dannet mann som han var, fin kjenner, særlig av antikke sprog og litteratur, ga hans begavelse og hans videnskabelige interesser ham ingen indre ro. Han taler om den fryktelige «kjedsomhetsdjevel» («bjess skuki»), som griper ham som en hvirvel og slynger ham omkring. Endelig finner han ro ved å gi avkall på alt, og 26 år gammel — som en ny Franciskus av Assisi — vandrer han omkring som en fattig tigger fra den ene ven til den annen, bare med en liten sekk paa ryggen, inneholdende litt brød, en skjorte og en bibel.

Vemodet ligger som et lett gjennemsiktig slør også over *Genjeffs* kunstnerisk så vakre og yndige skikkelser; det kommer tilsyne hos den store humorist Tschechow (navnlig i hans større fortellinger) som på en slik kostelig måte får en til å le. Hos ham optrer det som en gysen tilbake for lavheten i det daglige liv, dens evne til litt efter litt å trekke en ned, suge en inn. Særlig karakteristisk for Tschechows livsopfatning er et av hans første dramaer, hvor helten (Twanov) en rik godseier, som efter å ha hjemført den kvinde han elsker, på høiden av sin lykke og velstand, midt i en stor offentlig virksomhet pludselig blir sinnsforvirret, og da han ikke finner noget middel til å bli helbredet, tar livet av sig.

Med særlig stor vekt trer denne sinnsstemning, dette sinnsproblem, frem hos Tolstoi i hans sliv og skaperverk. Hos ham får problemet hele den kraft som ligger i en bevisst, uttrykkelig formulering. Gjennem Tolstois hele liv og virksomhet går nemlig to motsatte og selvmotsigende strømninger. Der finnes få diktere der forstår å skildre livets skjønhet slik som ham. Tolstoi var forelsket i skjønheten ved livet med dets alltid tilbakevendende lover og forhold, i skjønheten ved moderskapet, den første kjærlighet, det unge ekteskap, i landlivet med sin kraftige lukt av jorden, i våraftenen, kornhøsten, i de herlige, månelyse augustnetter over den fortryllete gamle park. Og ved siden av denne grenseløse begeistring for livets skjønhet er der en annen tilbøielighet som er like karakteristisk for Tolstoi, og som forfølger ham fra hans tidligste ungdoms- og manndomsår. Det er det som han kaller «den indre orm», som bestandig gnager inni ham og ikke lar ham få ro. Dette resulterte fra tid til annen i indre kriser, som han alltid tilslutt kom ut over. Men endelig kom han til den avgjørende, fryktelige livskrise. Han stod da på høiden

av sitt dikteriske ry, (han arbeidet med avslutningen av «Anna Karenin». Han stod ennu i sin fulle mannskraft, (i midten av sitt firtiende år), lykkelig familiefar og ektemann, materielt glimrende stillet. Da inntrådte litt efter litt hvad han kaller «livsstilstand», først sjelden, dernest oftere. Spørsmål trenger sig inn på ham, han avviser dem helst, de er så enkle og enfoldige, de kan jo så lett besvares en annen gang, *men de lar sig ikke avvise.* Og disse spørsmål lyder. «Hvortil? og hvad så videre?» Han sier: «Før jeg vet hvortil det skal tjene kan jeg intet bestille, ikke engang leve. Mellem alle de tanker angående husholdningen som dengang beskjeftiget mig, falt pludselig det spørsmål mig inn: Godt, du får 6 000 Desjatin i det Samarske gouvernement, 300 hestehoder, — og hvad så mere? Jeg stusset og visste ikke hvad jeg videre skulde tenke. — Eller, idet jeg tenkte over hvordan jeg skulde opdra mine barn, sa jeg til mig selv: Og hvad angår det dig? — Eller når jeg tenkte på den berømmelse mine skrifter vilde skaffe mig, sa jeg til mig selv: Godt, du blir mer berømt enn Gogol, Puschkin, Molière, Shakespeare og alle forfattere på jorden. Godt, og hvad kommer der ut av det? — Og jeg kunde slett ingenting svare. Spørsmålene venter ikke; man må besvare dem straks. Hvis man ikke besvarer dem, kan man ikke leve; og svar gis der ingen av .... Jeg følte at grunnen brast under mig, jeg hadde ingenting å leve for lenger.»

«Mitt liv er blitt stående stille,» fortsetter Tolstoi, «jeg *kunde* puste, spise, drikke, sove, og jeg kunde ikke la det være, jeg *måtte* gjøre det, men liv var det ikke, fordi der ikke lenger fantes nogen ønsker hvis opfyldelse jeg kunde anse for fornuftig. Ønsket jeg noget, så visste jeg på forhånd, at om jeg fikk mitt ønske opfyldt eller ikke, så vilde der allikevel ikke komme noget ut av det, ti sannheten var at livet var en meningsløshet. Alt blir revet med, alt blir skyllet fremover av den uimotståelige strøm som styrter ned i *dødens* avgrund. Dette er den ufravikelig grusomme slutt, som kommer nærmere og nærmere.»

Frykten for døden griper Tolstoi, og han opstiller problemet i all sin skarphet. I hele sin nøkne grusomhet opstiller han spørsmålet om dødens og livets mening. Men den løsning han forsøkte å gi sig selv var utilstrekkelig og full av motsigelser. Dødsproblemet har han aldrig kunnet overvinne, hans religion var nemlig en efterlignet, villet og sofistisk religion; ingen mystisk gripende, sterk og glad tro.

Med større dybde enn Tolstoi har den største og mest russiske

av alle russiske diktere kjempet sig frem til en endelig løsning, nemlig Dostojevsky. Hos ham blir spørsmålet om livets mening tilspisset til problemet om *lidelsens* mening. Dostojevsky var spesielt godt skikket til å oprulle dette problem, da han hadde gjort personlige erfaringer ikke bare i tukthuset. Han skildrer dybderne av den sociale elendighet f. eks. i de fryktelige scener fra storbyens fattigkvarterer med al deres smuss, motbydelighet og tragedie som han opruller i «Raskolnikoff». Han skildrer dessuten alle kroker og fordypninger av sjelelivet, hele dybden av den moralske forkommenhet, den skjulte avgrunn som ligger dekket av den dagligdagse bevissthet og lurer på den menneskelige synd og jammer. Skjelvende ved synet av denne umåtelige elendighet leter han efter en løsning. Flere tilbyr sig, men efter at han har prøvet dem, forkaster han dem alle, en efter en. *Overmenneskeligheten:* den frekke overskriden og nedtråkken av de menneskelige og guddommelige lover, som man vilde kaste av sig som tyngende lenker for uhindret å kunne la sin frie kraft tre frem og virkeliggjøres, det er ingen løsning. De indre lover hevner sig. Man bryter sammen under vekten av det blod man i overmot har utgydt, slik som tilfellet var med Raskolnikoff. — Men heller ikke en i stor målestokk foretatt *social omveltning;* ved jern, mord og brann — ved nedrivning av alt det bestående, for derigjennem å gjøre fullstendig «tabula rasa» og derefter igjen bygge op alt fra nytt av, slik som de revolusjonære vilde gjøre det (slik som det blir lagt dem i munnen i «Dæmoner») — er en løsning. Det foreskrevne legemiddel blir et endda større og fryktéligere onde. Ved hat, vandalisme, blodtørst og tilintetgjørelse av alle hellige tradisjoner, utslettelse av familie og religion kan man ikke skape nogen ny og lykkelig verden. Resultatet vilde bare bli en grusom, blodig jordbunn, en forferdelig plass for lik og ruiner. Uten skånsel og med hensynsløs kraft rev han masken av lederne for denne verdensrevolusjon (50 år før bolsjevismen!) for å vise frem disse menneskers **ånds ansikt, sande** bestrebelser: deres falskhet og hykleri, deres fryktelige løgn, blinde hat og blodtørst — og endelig sakens egentlige kjerne: deres uendelige egoisme og ærgjerrighet.

...... Alt må hugges og rives ned, menneskeheten må gjøres til en stor hjord. Alt som hever sig over hopens ynkelige nivå må uten barmhjertighet trykkes ned. Hvert geni, enhver høiere åndelig, kunstnerisk, moralsk kraft, hver sterk individualitet må nivelleres og beskjæres. På en Cicero må man gjennembore tun-

gen; en Kopernikus skal man stikke øinene ut på, og en Shakespeare skal man stene. Og over denne undertrykte, stumme menneskehjord, som har mistet sin personlighet, skal så vi herske som keiser og uinnskrenkede herrer ......»

Dette er disse forbryderske «verdensforbedreres» drøm og mål, hvad de endog selv kynisk tilstår i Dostojevskys «Dæmoner». Denne løsning er den største ulykke som tenkes kan, den er ennu verre enn det nu herskende onde; for den er det vildeste, mest hensynsløse tyranni, som nogensinde har eksistert, den frykteligste undertrykkelse av mennesket, et rov av dets høieste uerstattelige verdier; derfor forkaster Dostojevsky dette middel, denne revolusjonære resept, med hele sin moralske personlighets kraft, som tilsølende og fornedrende for mennesket.

Heller ikke kan Dostojevsky få sig selv til å tro at *rolig fremskritt*, som utvikler sig lovmessig, skulde være veien til et fremtidig paradis på jorden. «Til hvilken nytte», skriver han i en selvmorders brev, «skal man anvende så megen omhu på å opbygge det menneskelige samfund regelrett — fornuftig og sedelig — rettferdig? Dette vil sikkert ingen kunne gi mig svar på. Alt hvad man vilde kunne svare mig er: «for nydelsens skyld». Ja, hvis jeg hadde været en blomst eller en ko, så vilde jeg også ha kunnet nyde. Men da jeg som jeg nu er, stiller mig uendelige spørsmål kan jeg ikke være lykkelig selv i den høieste og mest *umiddelbare lykke*, i kjærlighet til næsten eller i menneskers kjærlighet til mig, fordi jeg vet at imorgen vil alt dette være intet: jeg selv og al denne lykke og kjærlighet og hele menneskeheten — vi blir til intet, til det oprindelige kaos. Og på en sådan betingelse kan jeg ikke akseptere nogen lykke ...... for jeg hverken kan eller vil være lykkelig på betingelse av det truende intet imorgen». Dostojevsky avviser troen på et fremtidig jordisk paradis, på en fremtid med generasjoner av lykkelige mennesker. Det er derfor til ingen nytte å gi sig selv som offer for denne tro, dette drømmesyn. Nu vel, kunde jeg enda dø saa at menneskeheten blev evig i steden for mig, *da* kunde jeg kanskje allikevel finne trøst. Men vår planet er ikke evig og den frist som er tilstått menneskeheten er jo bare et øieblikk. slik som med mig. Og hvor fornuftig. lykkelig, hellig og rettferdig menneskeheten på jorden enn vilde innrette sig — alt vilde allikevel være intet imorgen».

Hvad blir der så igjen? Troen på en overjordisk, klokt regjerende, guddommelig verdenshersker og på en kommende gjengjel-

delse i evighetens rike? ...... «Men denne tro viser sig også å være helt uantagelig» sier Dostojevsky gjennem Karamasovs mund. Denne forjettede harmoni i den hinsidige, evige verden er for dyrekjøpt. Vår lidelse, vår forlatthet i elendighet, smerte og synd er en for høi pris for dette. Og denne Gud som troner over verden i sin evighet, utdelende alt viselig, uberørt av vår smerte og jammer, er han antagelig for oss? Vår moralske følelse steiler overfor et sådant verdensherredømme, overfor en slik over alt ophøiet, fjern, klok og dømmende gud. Kan *Han* erstatte og gjøre godt igjen alt det forferdelige vi gjennemgår her på jorden ved fremtidig salighet og harmoni? Kan det gjøres godt igjen, særlig de ufortjente lidelser som små uskyldige barn gjennemgår? «Jeg har samlet nogen slike fortellinger» sier Ivan Karamasov «en rekke anekdoter om forskjellige grusomme pinsler overfor små uskyldige barn». Og han forteller dem til sin fintfølende bror, som han martrer og piner med disse fortellinger. Hvorledes *kan* man rettferdiggjøre å pine små, uskyldige barn? Det *skal* ikke rettferdiggjøres: Gud fornekter jeg ikke, men hans verden kan jeg ikke akseptere, heller ikke den fremtidige harmoni! — — «Alt for høit har man satt denne entré, med en dyp bøining leverer jeg ham inngangskortet tilbake ....»

«Det er oprør» sier den annen bror. Ja det er oprør. ..«I hele Europa har jeg ikke truffet på en så kraftig gudsfornektelse som jeg selv har lagt i Ivans ord i «Brødrene Karamasov», sier Dostojevsky i sine notater. Gis der en utvei og mulig løsning? Dostojevsky har funnet den i *den lidende Guds skikkelse.* Hvis det virkelig er sant at det guddommelige og det menneskelige en gang fullstendig har krysset hverandre, hvis det virkelig er sant at guddommens hele fylde engang i menneskehetens historie er steget ned til vår jammerdals og forlatthets dypeste dyp, hvis Gud virkelig har tatt på sig våre lidelser, ja da er det anderledes, da er løsningen gitt! Da er lidelsen gjort hellig, ti den blir gjort til samfund med ham, den blir til delaktighet i hans lidelser. Da er døden ikke skrekkelig, ti han har overvundet døden .... Men «kan en dannet europæer tro på Kristus?» Ikke på Kristus som morallærer og forbillede, men på guden Kristus. «Ti det alene betyr å tro på Kristus». Kristus som moralpredikant og lærer kan ikke være oss til stor nytte, han er bare en stor avdød! Og så meget frykteligere blir dødens uimotståelige makt oplevet. .... «Hør, jeg vil meddele dig en stor tanke» sier med begeistring den store besynderlige atheist Kirilloff like før sitt

selvmord («Dæmoner»), «.. det var en dag på jorden at der stod tre kors i jordens midte. En som hang på korset hadde en så sterk tro at han sa til den annen: «Idag skal du være med mig i paradis». Begge døde, og ingen av dem fant hverken paradis eller opstandelse. Det sagte gikk ikke i opfyldelse. Hør: dette menneske var den høieste på jorden; han var den, for hvis skyld verden skulde leve. Hele kloden med alt hvad som er på den blir meningsløs uten dette menneske. Der har aldri før vært og vil aldri nogensinde senere eksistere nogen som han, aldri, selv ikke ved et under. Deri ligger nettop underet at der aldri har vært og aldri vil komme til å bli hans like. Og hvis det nu forholder sig slik, hvis naturlovene virkelig heller ikke har forskaanet *Ham,* heller ikke forskaanet sitt eget verk, men har tvunget ham til å leve i løgnen og dø i løgnen, så er følgelig hele kloden en løgn og hviler på løgn og meningsløs hån. Følgelig er planetens lover selv løgn og djevelens narrestreker».

Men han er opstått! Det guddommelige *har vist sig i historien* fullstendig adæquat i hele sin nådes fylde — i sønnens person: om en «dannet europæer» kan tro på det eller ikke — Dostojevsky tror på det. Døden er gjennem ham, og gjennem troen på ham *overvunnet,* og av lidelsen opstår glede. Deri ligger løsningen.

Med hele sin dikteriske skaperånds makt og med hele dybden av sin religiøse oplevelse har Dostojevsky gitt uttrykk for denne tro i kapitlet «Kana i Galilæa» i «Brødrene Karamasov, det er et høidepunkt. Her blir dødsproblemet løst og overvunnet. Aljoscha Karamasov er opfylt av sorg over sin elskede mesters død. I dump grepethet kneler han i dødsværelset og lytter til den ensformige oplesning av Johannesevangeliet over liket.

Bryllupet i Kana! Det er en fortelling den døde var så glad i. Ti ikke bare menneskenes lidelser, men også de uskyldige, rene gleder, delte jo Jesus under sin vandring på jorden. Han forsmådde ikke disse fattige, simple folks gleder. Det var vel ganske almindelige, fattige mennesker, til selv på høitidsdagen hadde de ikke vin. Og igjen lytter Aljosja til den monotone, avmålte lekture.

«.... Jesu sa til dem: fyll vankarrene med vann, og de fylte dem til randen.

Og han sa til dem: øs nu og bær det til kjøgemesteren, og de bar det til ham ....»

«Men hvad er dette her? Hvorfor vider værelset sig ut .... Jo .... det er jo bryllup .... ja visst. Se der er jo gjestene, og

se der sitter brudeparret, og hele det lystige selskap .... men hvor er den kloke kjøgemesteren? Men hvem er det der? Hvem er vel det? Igjen videt værelset sig ut .... Hvem reiser sig der fra det store bord? Hvad .... Er også han her? Men han ligger jo i kisten .... Men han er her også .... han har reist sig, har fått øie på mig, han kommer hit .... Herre! ....

Jo, det var til ham at han kom, en mager liten olding med små rynker i ansiktet, lys og stille smilende. Der er ingen kiste mere, og han er i samme drakt som da han igår satt blandt de besøkende. Ansiktet er så åpent, øinene stråler. Men hvordan er dette? Altså er også han i gjestebudet, også han er innbudt til bryllupet i Kana i Galilæa ....

— Også du er buden, du kjære, innbudt og kallet, lyder en stille røst over ham. — Hvorfor har du forstukket dig her så ingen ser dig .... kom også du med til oss.

Stemmen er hans, den «gamles», Sosimas ....»

— «Vi gleder oss, fortsetter den lille magre olding, — vi drikker den nye vin, den nye, store gledes vin; ser du hvor mange gjester? Se her har du både brudgom og brud, og der står den kloke kjøgemesteren .... Men ser du vår sol, ser du Ham?» «Vær ikke redd for Ham. Fryktelig er Han i sin majestet overfor oss, forferdelig i sin høihet, men uendelig barmhjertig; av kjærlighet er han blitt som en av oss og gleder sig med oss, gjør vann til vin, forat gleden blandt gjestene ikke skal avbrytes, venter nye gjester, innbyder uophørlig nye, og det for evigheters evighet. Og der kommer de med den nye vin ser du, de bærer inn kannene ....»

Det evige livs vin! Og så våknet Alexi som om han hadde vært innsovnet på sine knær, og igjen hører han den monotone summen av den forelesende stemme. Men han kan ikke bli der inne, han må ut under den fri nattehimmel med de utallige stjerner, og der bøier han sig til jorden og kysser den inderlig og væter den med sine gledestårer; og han føler hvorledes usynlige tråder knytter sig i hans sjel med hin høiere, hinsidige verden, og den skjelver og bever ved berøringen med disse høiere verdener.

I det evige livs seier er løsningen gitt på problemet om døden og lidelsen. Denne glade løsning, denne seierrike tillid hos Dostojevsky, er nettop den tone som klinger gjennem den orientalske kristendoms hele tro. Ti *glede over opstandelsen* er innbegrepet av den orientalske kirkes liv og tro.

II.

Den østerlandske kirkes *påskehymner* er fylt av begeistrede og glødende uttrykk for den samme opstandelsesglede som danner grundtonen i den urkristelige forkyndelse. Den som toner oss i møte i de Johanneiske skrifter: «Jeg er opstandelsen og livet; den som tror på mig, skal leve, om han enn dør». eller i ordene om livets vann, eller i Åbenbaringen 1. 18: «Jeg er den første og den siste og den levende; og jeg var død, og se, jeg er levende i all evighet. Og jeg har nøklene til døden og til dødsriket». Denne tro klinger også igjen hos Paulus, hvor han med glad overbevisning sier: «Det såes i forgjengelighet, det opstår i uforgjengelighet; det såes i vanære, det opstår i herlighet; det såes i skrøpelighet, det opstår i kraft». Og vi finder den i de urkristelige martyrers takkebønner, f. eks. i Polykarps bønn på bålet: «Jeg takker dig at du har gjort mig verdig ...... til å dele Kristi kalk til det evige livs opstandelse, med legeme og sjel — i den hellige ånds uforgjengelighet». — Eller i innskriftene i katakombene: «Du lever, lev i fred, i vår Herres herlighet», o. s. v., eller i den urkristelige menighets bønner: «Du gav oss .. evig liv ved din sønn». Og de samme toner lyder også i de følgende generasjoner, hos kirkefedrene — hos Irenæus, Tertullian, Athanasius, Gregor von Nyssa. Det er urkristelig eie, det er felleskristelig eie. Det er ikke den østerlandske kirkes særeiendom. Men ett kan man allikevel være enig om: I den østerlandske kirke er disse toner blitt de fremherskende: gleden over opstandelsen, sjelens lengselsfylt-salige skuen mot den kommende herlighet, en mystisk-kontemplativ tagen på forskudd av det evige livs seiersglorie. Den romersk-katolske og den østerlandske kirkes fromhet blir ofte stillet op mot hinannen slik at i den førstnevntes religiøse oplevelser finner man den lidende Kristus som midtpunkt, i den sistnevntes den opstandne Frelser. Det er en meget relativ og tilfeldig sammenstilling. Også for den romersk-katolske kirke er jo Frelseren den opstandne, også den østerlandske kirke betrakter med glødende hengivelse Gudmenneskets lidelser, (smlgn. den stille ukes gripende gudstjenester).

Men i en viss henseende er dog denne sammenstilling riktig: Den østerlandske kirke konsentrerer sig med hele sin brennende inderlighet om den opstandnes seier. Strålene fra hans forklarede tilværelse lyser alt nu over verden og livet. Den urkristelige, glade, mystisk og tillike eskatologisk rettede *realisme* frem-

trer her med hele sin vekt. Ordet er blitt kjød, Kristus er virkelig kommet — ja ennu mer: han er opstanden i kjødet — således lyder det i denne urkristelige forkyndelse. Og derved er det evige livs spire plantet inn i verden, inn i materien. Døden er allerede nu beseiret, de ubarmhjertige kosmiske lover er overvunnet, forkrænkelighetens og syndens makt er tilintetgjort. Hele verden og også våre legemer er «in spe» «in potenti» allerede delaktig i det evige liv. Denne ånd gjennemstrømmer den hele kultus og verdensanskuelse i den østerlandske kirke. Tar vi f. eks. Johannes Chrysostomos' preken, som hver påskenatt blir høitidelig forelest i kirkene. For en altomfattende jubel! .... «Kom alle, og tred inn til Eders Herres glede; de første og de siste, få Eders lønn; rike og fattige — juble med hverandre! I som er avholdende, I som er forsømmelige — ær dagen! De som har fastet og de som ikke har fastet, gled Eder sammen idag! .... Ingen gråte over sin armod, ti Riket er kommet. Ingen sørge mer over sine synder, ti tilgivelsen stråler frem fra graven. Ingen frykte døden, ti Frelserens død har forløst oss. Han som blev omfavnet av døden, har seiret over den, Han som steg ned i dødsriket, har tatt det til fange .... Død, hvor er din brodd, Helvede hvor er din seier? Kristus er opstanden, og du er nedstyrtet. Kristus er opstanden, og de onde ånder er falt. Kristus er opstanden, og englene gleder sig. Kristus er opstanden, og livet er levende. Kristus er opstanden, og ingen av de døde er i graven, ti Kristus, opstanden fra de døde, er blitt førstegrøden av de hensovede! Hans er makten og æren i evigheters evighet».

Hvilken troeskraft, hvilken dristighet er der ikke i denne påstand: Ingen av de døde er i graven Det motsier jo vår daglige erfaring. Men i denne tro rører vi alt ved det *evige livs* rike, hvor grensene forsvinder mellem nutid og den forklarende fremtid. Og den samme jubel, den samme seiersglede lyder også hele året igjennem i den østerlandske kirkes kultusang.

Den østerlandske kristendom lukker likesålitt som den vesterlandske øinene til overfor vårt livs, vår jordiske blomstrings forgjengelighet og skyggetilværelse, overfor det smertefulle ved døden, overfor sjelens adskillelse fra legemet og alt hvad man hadde kjært på jorden, overfor dødsangsten og avskyen for forkrenkeligheten. «O, ve! Hvilken kamp må ikke sjelen utholde, når den skilles fra legemet! Ak hvor gråter den ikke da, og ingen er det som forbarmer sig over den» .... slik lyder kirkens gripende dødsklager.

«Jeg gråter og veklager når jeg tenker på døden og ser den skjønhet som er skapt i Guds billede, ligge i gravene heslig, uten form» ....

Dødsangst slår oss i møte gjennem disse ord, gysen for den siste dødskamp.

Alt jordisk er forgjengelig og skuffende. «Hvilken livsglede er uten bedrøvelse? Hvilken herlighet varer bestandig her på jorden?»

«Mennesker, hvorfor sørger vi? Den vei vi går, er så kort; livet er som røk, som støv og aske — så kort synes det, så snart forgår det!» ....

Men der gis en løsning! Høit over disse sørgeklager lyder og stiger de veldige, altbeherskende, befriende og forklarende toner — jubelen over livets seier, over opstandelsen fra de døde.

«Kristus er opstanden, førstegrøden av de hensovede» — — — i forskjellige variasjoner, dog alltid med ny kraft lyder den tone oss i møte fra disse sanger. Men dette opstandelsens gledesbudskap blir også uadskillelig sammenknyttet med budskapet om korset og frelserens lidelse og død: Gjennem døden har han overvunnet døden.

Og den kommende herlighet opleves ikke bare engang i fremtiden. Allerede *nu* får vi del i Hans opstandelse gjennem mystisk oplevelse, mystisk grepethet.

Naturligvis er som allerede sagt disse den kristelige påskegledes toner og det dermed forbundne håb, som er særlig fremtredende i den østerlandske kirke, grundleggende for den samlede kristenhet. Også den kristelig-mystiske filosofi hos Jakob Bøhme, Øtinger, Baader skjenker denne kjødets opstandelse sin særskilte opmerksomhet, denne kommende herlighet som skal gjennemstråle hele skabningen efter forbillede av den opstandne Herres herlighet! —

Men denne *påskestemning* danner det grundleggende element i den østerlandske kirkes livs og verdens-anskuelse.

*

Dette er nu ikke et liv eller en frelse som tilveiebringes utenfra — på ytre vis. Det må tilegnes *gjennem deltagelsen i Hans korsgang, i Hans kamp.* Den som vil bli delaktig i Hans ophøiede liv, må også korsfestes med Ham. Det gamle syndige menneske må litt efter litt avdø. Det første skridt på denne vei, den grundtone som gjennemtrenger alt, utgangspunket og tillike det dypeste

grundlag — det er følelsen av uendelig *anger.* «Hvor skal jeg begynne å begrede mitt ryggesløse liv?» — disse begynnelsesord fra Andreas von Cretas «Botskanon» er karakteristiske for denne samlede sjelsstemning. «Mens jeg velter mig i syndens avgrund, roper jeg til din barmhjertighets uutgrundelige avgrund»; «giv mig tårer, o Christus, som kan rense mitt hjertes skampletter», «åpne porten til angerens omvendelse for mig!» Således lyder det atter og atter med fornyet kraft fra kirkens salmer, i særdeleshet i fastetiden, fra de liturgiske bønner, fra deres store helgeners liv og lære.

Men det dreier sig ikke bare om klager over egen syndighet. I «Philokalia» (russisk «Dobrotolubije» d. e. kjærlighet til åndelig skjønhet») denne den østerlandske kirkes berømte, elleve århundreder omfattende mystisk-asketiske Chrestomatie, læres det at man må gjennem en hård kamp, en aktiv avvergen, en «usynlig strid» mot ondskapens og syndens tanker! Der er forskjellige stadier i denne indre kamp. Først kommer kampen mot de kjødelige synder. Kjødet må tvinges og tøiles, må bringes til lydighet. For kjødet fører kampen mot ånden, setter sig op mot Guds ånd. Med sterkt alvor klinger her tonene fra den etiske (men ikke metafysiske) dualisme, som er grundleggende for hele det kristelige moralliv. Strengt og skånselsløst kjemper østerlandske fedre for åndens herredømme over kjødet — gjennem kjødets avdøen og «ydmygelse». De høiere trinn i denne indre kamp gjelder de åndelige synder — vrede, åndelig forsakthet og mistrøstighet, stolthet. I det hele tatt er de syndige tanker som en veldig, talløs hær, som fra alle sider stormer inn over mennesket og beleirer det. Og derfor er det høieste resultat åndens sannhet og renhet, som i virkeligheten er den eneste sanne frukt; uten denne har alle ytre gjerninger ingen verdi. Ikke bare den ytre dyd, men «åndens renhet — *det* er fullkommenhet» sier Møkarius. Det er åndens indre «taushet», uberørtheten av lidenskapernes høirøstethet, den tause, stille konsentrasjon om Gud — dog under uavladelige indre «åndelige» bønner — det er dette mystikerne i den østerlandske kirke tenker på, når de sier: «Jeg sover; men mitt hjerte våker». Vidunderlige ting sier de gamle fedre oss om denne indre «taushet». «Den er en uophørlig bøn til Jesus, en søt åndens hvile uten svermeri og en forunderlig tilstand som skriver sig fra foreningen med Jesus», således skriver Hesychius av Jerusalem. Men den er ingen Quietisme — tvertimot: I all hjertes «taushet» er en uophørlig, aktiv, kjempende sjelens ven-

den sig til Gud det grundleggende. Dertil kommer en sterk *åndelig nøkternhet,* en mistillid til sterke følelser, selv når det gjelder religiøse oplevelser, streng og ubestikkelig selvanalyse, frykt for åndelig «skuffelse». Denne ånd er alle anvisninger i «Philokalia» gjennemtrengt av. Således skriver f. eks. Gregorius Synaita om faren ved åndelig forførelse: «Vær på vakt, du som elsker Gud. Hvis du under dit arbeide ser et lys eller en ild, innenfor eller utenfor dig, eller en skikkelse — Christi f. eks. eller en engels — så vis det fra dig, forat du ikke skal ta skade. Man må ikke la fantasien råde, man må verge sig mot dens billeder og forespeilinger». «Hvis du føler din ånd likesom løftet av en usynlig kraft, så tro ikke på det, og tillat ikke din ånd å bli draget med, men tving den til sitt arbeide». Det som man kan tvile på, kommer ikke fra Gud, men fra fienden. Det som virkelig er av Gud, kommer plutselig, uventet og uimotståelig. Meget ofte tror du det er åndelig glede det som bare er sanselighet, sendt fra fienden; men den åndelig erfarne kan skjelne mellem disse ting.

Ved egen kraft kan mennesket ikke skjelne farene, og endda mindre motstå dem. I de dypeste dybder, i sjelens avgrunde, ja endog hos den tilsynelatende reneste og helligste lurer «slangen», som forgifter sjelelivets dybder, og mennesket makter ikke å kaste den ut, å drepe den. Hans sind er fanget, en «syndens slave». «Hvert menneske, jøde eller greker, elsker renheten, men kan ikke bli rent», skriver Makarius av Ægypten. Seieren over denne slange, som skjuler sig inderst inne, er bare mulig «med den korsfestedes hjelp. Han er veien, livet, sannheten, døren». Det samme sier også alle andre fedre. La oss bekjempe hjertets sygdom «ved uavladelig bønn til vår Herre Jesus Kristus, ti uten Ham kan vi intet gjøre!» sier Hesychius av Jerusalem. En virkelig hjertets renselse er ikke mulig uten ved Jesus, ved nådens hjelp. Og jo mer mennesket vokser i nåden, desto sterkere føler det sin egen svakhet og intethet. Derfor står også *ydmyghet* som den mest lysende av alle dyder. Merkelige ting fortelles om disse østerlandske heltes og læreres ydmyghet. Jeg anfører et tilfeldig valgt eksempel — en fortelling fra den ægyptiske ørkens gamle «fedrebok» om den store helgen Abbas Sisoc.

Da døden nærmet sig efter at han hadde levet et langt liv i åndelig kamp og anstrengelse, blev hans ansikt plutselig oplyst som solen, og han ropte til de gamle, som var forsamlet omkring ham: «Se, der kommer Abbas Antonius!» Og så skuer han i

anden de forklarede helgeners skarer; de treder hen til ham, en efter en, og lyset i hans ansikt vokser bestandig. Endelig spør de gamle ham: «Hvem taler du med, Abba?» og han svarer dem: «Engler kommer for å hente mig, og jeg bønnfaller dem om å gi mig litt tid, forat jeg kan gjøre bod». Da sier de gamle: «Du har intet å gjøre bod for, Abba». Og han svarer: «Sandelig sier jeg eder at jeg endog ikke er *begynt å* gjøre bod». Da forstod alle at han var fullkommen. Ti «hvad er fullkommenhet?» spør syreren Isaac, og han svarer: «Ydmyghets dyp».

Og så skildrer han den ydmyge: «Den ydmyge vover endog ikke å be til Gud og å be ham om noget, og han vet ikke hvad han skal be om; men han tier bare med alle sine følelser, i forventning om den nåde og den kjærlighet som vil utgå over ham fra den tilbedelsesverdige majestets åsyn».

En hel ydmyghetens filosofi blev utviklet av Abbas Dorotheus, en stor helgen i det 6—7 århundrede. «Fullkommen ydmyghet», sier han, «opstår ved opfyllelsen av budene. Når der er mange frukter på treet, blir grenene bøiet ned av fruktene; men den gren som der ikke er nogen frukt på, strever opover. Men der gis også trær, som ikke bærer nogen frukt, så lenge grenene vokser opover. Men hvis nogen tar en sten, binder den til grenen og bøier grenen nedover, så bærer grenen frukt. Således er det også med sjelen: når den ydmyger sig, bærer den frukt, og jo mer den bærer frukt, desto ydmygere blir den. Derfor er det også så, at jo mer de hellige nærmer sig Gud desto mer syndige føler de sig selv. Slik var det med Abraham, da han så Herren og kalte sig selv «støv og aske», slik med Jesajas da han skuet Gud, den ophøiede og ropte: «Jeg lastefulle, jeg urene!»

Vi forstår at dette ikke er nogen godtkjøps naturalistisk optimisme; det er bittert alvor, når der tales om vår forkommenhets avgrund. Det gjelder sønderknust bod og omvendelse, det gjelder en uophørlig, forferdelig kamp, åndens høieste anstrengelse og aktivitet. Og dertil føler mennesket sig jo så fullstendig uskikket til å klare denne «usynlige kamp» alene, til å kunne utrette noget alene — uten nåden! Han er syndig og svak og fattig — hvad formår han? Han kan bare stønne fra avgrundens dyp og skrike om hjelp. Og dog fordres «hjertets renselse». Det er en logisk selvmotsigelse, og dog er begge disse følelser uadskillelig knyttet sammen — følelsen av den høieste åndelige aktivitet, og følelsen av fullstendig skrøpelighet og armod, av at man intet formår uten nåden. Begge følelser er avhengige av hver-

andre, begge er like grundleggende for det åndelige liv, uten dem gis der jo ikke dette høiere liv. Og de lar sig ikke gjensidig avveie og måle; man kan ikke si: Så og så meget nåde og så meget aktivitet, her nåde og der aktivitet; men det er en *eneste livsprosess*, i hvilken den guddommelige kraft forbinder sig med høidepunktet av menneskets åndelige anstrengelse, som jo igjen bare er en frukt av nåden. Dette skjer på en uforklarlig måte, ufattelig for et ytre, juridisk resonnement, hemmelighetsfullt og livgivende.

Men la oss vende tilbake til den videre skildring av den åndelige vei!

«De ydmyge gir han nåde». Ut av korsfestelsen med Kristus, av den smertefulle kamp og renselsesprosess, av selvforkastelsen vokser der glede. Når man har nådd høidepunktet for den åndelige vekst, der hvor ydmygheten lyser, hvor syndens tanker blir mer og mer overvunnet og hjertet mer og mer renset, da ser man også hele skapningen forklaret og adlet, den som før kunde bli til fristelse og anstøt for den urene.

I de store helgeners oplevelser blir den faldne naturs skranker allerede nu på en viss måte overvunnet. Men ennu mer: I kirkens felles-oplevelse av nåden, som særlig får sitt uttrykk i sakramentene kan man opleve en forklarelse av det jordiske vesen gjennem en inntrengen i den guddommelige virkelighet. Og høidepunktet av denne forening mellem begge verdener er sakramentenes sakrament — nadverden.

Her, i nadverden, blir det med særlig kraft gitt uttrykk for den grundleggende, alt gjennemtrengende idè: *samfundet, det mystiske fellesskap* i Kristi altomfattende mystiske legeme.

Noget lignende har vi jo også i den romerske katolicisme. Det er kanskje her på sin plass å fremheve enkelte forskjelligheter i den østerlandske kirkes og søsterkonfessionenes religiøse stillingtagen på dette punkt. Det skjer uten enhver polemisk brodd. Jeg har for stor ærbødighet for og kjærlighet til søsterkirkene til å ville drive unyttig polemikk. Det skjer bare for å konstatere den kirkes eiendommeligheter, som står mig særlig nær. Den østerlandske kirke er ikke bare konsentrert om Gud og den enkelte individuelle sjel. Også for den er denne enkelte sjel og dens forhold til Gud det aller verdifulleste, ja religionens egentlige innerste helligdom. Men det religiøse er ikke bare en samklang mellem to, det er en mektig sammenklingen av mange toner, det er en stor organisme, *ett* mektig rike, *een* omfattende

brødremenighet, *een* Guds kirke, som den enkelte blir optatt i som ett lem blandt de mange, og den utvider sig og vokser i det uendelige, til den engang omfatter ikke bare alle brødre, men også hele skapningen, det hele kosmos, i det evige livs rike. Det er en *kosmisk*, en *økumenisk* innstilling.

Men denne store kirkens enhet blir ikke opfattet som noget formelt autoritativt, som en formelt bindende makt, som kan la sig uttrykke i juridiske formler. Den østerlandske kirke kjenner ingen formell juridisk autoritet. Kristus, apostlene, kirkemøtene er for den ikke nogen «autoritet». Det er her overhodet ikke tale om autoritet, men det er *en umålelig strøm av nådens liv*, som utgår fra Kristus, og hvor enhver blir båret med som dråper, som bølge. Det er ikke nogen ytre autoritativ makt vi står overfor, det er vårt innerste livsprinsipp. Enhver av oss blir gjennemstrømmet av og løftet ut over vårt lille, smålige selv ved dette nådens liv, sålenge vi ikke har skilt oss ut fra «det hele». Og vi tror at denne veldige nådens strøm skal rive alle med sig, omfatte alle, alle brødre, alle mennesker, all skapning, som lenges efter forløsning fra forkrenkelighetens og dødens bånd, efter «Guds barns herlige frihet».

Men vi ser at Kristi mystiske legeme utvortes sett ennu ligger sønderlemmet. Det kommer dog den tid da alt skal forenes, alt samles, der skal bli een hjord og een hyrde. Dette kan vel ikke lykkes på ytre, menneskelig-diplomatisk vis. Man har her talt om en «prestekonge»; men vi kjenner ingen *menneskelig prestekonge*, alle jordiske prester er bare «prestetjenere» — «ministri Dei», «servi servorum Dei». Og dette, denne kommende forening vil bare kunne skje under den *ene* prestekonge, det eneste hoved for kirkens mystiske legeme, den korsfestede, men også gjenopstandne Herre, Menneske og Gud.

III.

Jeg har forsøkt, altfor kort og utilfredsstillende, å gjøre den østerlandske kirkes ånd nærværende for mine lesere. Og vi har sett at den sandelig eier en stor rigdom. Men nu kommer spørsmålet: Hvorledes forholder det russiske folk sig til denne ånd i den østerlandske kirke? Er den blitt fruktbargjort i det russiske folk, og i hvilken grad?

Vi må svare: de høieste åndelige og religiøse verdier hos det russiske folk er opstått av, er født av denne åndsfylde. Slik er

det med dets store helgener, dets religiøse kunst («Ikone»), en Dostojevskys skapende evne o. s. v.

— Den russiske «Ikone» er karakterisk for hele stemningen i den østerlandske og russiske kristendom. Her forekommer ikke en realistisk opfattet, men en stiliseret verden, og denne verden blir oplyst ved strålene fra den kommende herlighet, ved avglansen fra den himmelske glorie. Disse malerier er ikke dystre og sørgmodige, slik som en tenkte sig det for kort tid siden. For omtrent 15 år siden lykkedes det ivrige forskere å opdage den skjulte verden i denne eiendommelige skjønhet, denne mystisk anstrøkne, mystisk forklarede kunst. Under den skorpe av olivenolje som formørket billedene, under århundreders sot og røk, fant man en hel verden av lysende farveprakt, da man varsomt fjernet det øverste lag. Lyse, flagrende gevanter med friske, strålende glade farver, gjennemskinnet av guld, og bakgrunden lysende i sart alabaster- og perlemortone.

Det er en hel verden for sig, så ulik vår grå hverdag. Den er allerede på en viss måte forklaret og gjennemstrålet, den er full av en sjelens inderlige, eskatologisk rettede utstrakthet, en inderlig, brennende lengsel efter hin glans fra den forklarede Herre. Lignende stemninger finner vi i maleriene av Fra Angelico da Ficsole. Og denne kunst i den russiske «Ikone» er ikke bare lånt fremmed gods, ikke bare en mekanisk fortsettelse efter bysantinsk mønster — den har opnådd en ganske eiendommelig, rik blomstring på russisk jordbund, især omkring år 1400 i mesteren Andrej Rubljoffs person. Bare to «Ikoner», som sikkert tilhører ham, er kjent; et av dem blev nylig opdaget i et polsk kloster. I det 17de århundrede inntrådte et sterkt forfall i denne kunstretning, under innflydelse av de yppige former fra det italienske maleri i ny-renæssansen.

Og glad-mandig, ydmyg-kraftig livsutvikling finder vi hos den russiske kirkes store helgener, som f. eks. hos en Sergij von Radonesch!

Men er det russiske folk, den gjennemsnitlige russer alltid forblitt tro mot sin egen kirkes sanne ånd? Desverre må man si: Den indre *aktivitets* ånd, den ånd som driver til den uavladelige «usynlige strid» mot syndens makter, til den uophørlige indre anstrengelse, den ånd som gjennemstrømmer alle belæringene i «Philokalia» og er så karakteristisk også for de store russiske helgener og troeshelter, denne det sedelige alvors ånd er ofte ikke tilstede slik som den skulde!

Mon dette er tilfellet bare med det russiske folk?

Men ett er dog betegnende for det russiske folks psyke: disse veldige motsigelser hos samme menneske, disse ofte tilsynelatende uformidlede, skarpe overgange fra tilbedelse av det helligste ideal til et dyrisk liv. Disse sjelelige overgange og motsigelser er med stor kraft avdekket og kjennetegnet av Dostojevsky. I ett og samme bryst bor billedet av Sodom og idealet av Madonna.

Russeren kjenner sin synd og er av den grunn ydmyg; og midt i sitt dynd lenges han efter hellighet; han bøier sig for det hellige og dømmer sig selv fordi han er så ulik sitt ideals hellighet; men ofte har han ikke vilje nok til å arbeide sig op, til å kjempe. Han lar sig drive, han mister mot og handlekraft. Der kommer ofte frem hos ham et kvietistisk, ja fatalistisk drag — så stikk motsatt det mandige drag i hans helgeners lære og liv. Og også kvietismen, passiviteten hos Tolstoi som finder uttrykk i den overdrevent-krasse utleggelse av ordet: «motsett dig ikke det onde», er noget fullstendig motsatt av den sedelig-aktive, mandige ånd hos disse fedre og lærere i den østerlandske og russiske kirke; med denne *kirkes* ånd har den intet felles. Men desverre har den nok for sterkt sitt utspring i den russiske *folkekarakter*. Og deri ligger det en stor ulykke. —

Men det synes som om det her alt er inntrådt en vending.

Nu heter det: «Bort fra Tolstoi, hen til Dostojevsky!» Ja, og ennu mer: i den vanskelige prøvelsens tid, som Rusland nu har gjennemlevet, er der vokset frem spirer til en sedelig og åndelig fornyelse. Ut av kampen og nøden, midt i den moralske forkommenhet, lyser der forbilleder på *religiøst forklaret*, frivillig, glad og handlekraftig offervilje, en glad selvfornektende selvhengivelse i kampen mot mørkets makter.

Og de dannede russiske kretse har plutselig fått øie på den åndelige skjønnhet og rigdom i den østerlandske kirke. Det er gått op for dem hvilken skatt der var betroet deres folk, en skatt som hittil var blitt så litet vurdert av størsteparten av den russiske «intelligens». Og de har forstått, at derfra må løsningen, den åndelige fornyelse komme.

HVOR TALER AANDEN?

Foredrag i Danmarks kristelige studenterforbund. April 25.

Af Sognepræst A. Quistgaard.
Hans Tausens Kirken, Kjøbenhavn.

Helligaanden er den kraft, magt eller personlighed, der sætter os i forbindelse med Guds evige verden.

Der er et flertal af mennesker, der mener, at Gud er til, hvad enten de udtrykker sig paa den taagede maade, at de siger, at de tror, at der «er noget bagved», eller de bruger den tilsyneladende stærkere form, at det er da noget, «alle ved», at Gud er til.

Har Helligaanden derimod gjort sin gerning i vort hjerte, da *ved* vi, at Gud er til.

Denne vished har sin ganske bestemte karakter. Den er ikke udsprunget af *sandsynlighedsberegninger* over for og imod, den er heller ikke naaet ad spekulativ vej, hverken filosofi eller theologi fører til denne art af vished. Den naaes kun ad oplevelsens vej.

Derfor kan vi i en vis forstand heller intet gøre fra eller til for at komme til at eje denne vished. Vi kan hverken piske os selv op til den, eller tvinge Gud ned til, at han skal give os den.

Om man saa pisker fra sted til sted, hvor det maatte antages, at man fik et møde med *Guds menighed*, der er Helligaandens skaberværk her paa jorden, det kan dog ske, at man intet oplever, eller rettere sagt, at man faar en oplevelse af negativ art, idet man kun ser, at de mennesker gjorde saadan og saadan, eller at de var saadan og saadan; hvad enten man med et suk bemærker, at de var saa glade — men ak, selv fik man ingen del i deres glæde, eller man kun kritisk har bidt mærke i visse særheder eller latterligheder ved disse menneskers væremaade.

Heller ikke kan man tvinge Gud til at give en denne vished. Om man fra nu til pinse paa sine knæ tiggede Gud derom, er det aldeles ikke sikkert, at den bøn blev opfyldt. Og dog er det ikke saaledes, at Helligaandens gave uddeles i flæng, saa at een bliver bortrykt til den syvende himmel, mens sidemanden bliver ganske rolig, hvor han nu engang er; det er en indre forskel paa de to mennesker, der afgør deres skæbne.

For mange aar siden hørte to russer i studenterhjemmet et foredrag af skolebestyrer Frederiksen. De fulgtes hjem. Da de en tid har gaaet sammen i tavshed, bryder det pludselig ud af den ene: «Hvor det var dejligt!» Hvortil den anden svarede ganske tørt: «Hvad var det, der var dejligt, jeg hørte ingen ting?» Men den første af disse to havde den aften set Guds himmel aabnet over sig. Maaske har han nu glemt selve oplevelsen, det gør intet til sagen, den var dog et trin paa hans himmelstige.

Det er farligt at sige, hvori denne sindets stemthed bestaar, der gør os modtagelige for Helligaandens gerning, fordi det kunde fri-ste mennesker til at forsøge «at gøre det efter»; og dog har mennesker et naturligt krav paa, at vi gør rede for, hvad vi ved om Helligaandens gerning i os.

For det første da dette: Hvis man bilder sig ind, at det hele beror paa, at vi er «i en vis stemning», altsaa paa en udpræget følelsesbestemt sindstilstand, da er man fuldstændig ved siden af. Hvor meget føleri gaar ikke i svang i kristendommens navn og hindrer mennesker i, at de selv kommer ind, medens andre tvinges til at gaa i en stor bue udenom for ikke at komme i berøring med dette klæbrige stof.

Hvor meget eller lidt følelsessiden i mennesket er medbestemmende, naar Guds evige verden aabenbarer sig for os, tør jeg intet sige om, men ét ved jeg, at er viljen ikke med deri, da bliver det kun til drømme og syner.

J. P. Mynster har vel sagt det forløsende ord, naar han i skildringen af sin oplevelse i Spjellerup præstegaard siger, at det afgørende var, at han «uden forbeholdenhed» ganske overlod sig og alt sit i Guds faderlige haand[1], og, at apostlene sad stille i Jerusalem og biede paa Herrens time, er udtryk for dette, at nu endelig er de færdige med det haabløse kredsløb, hvor de selv vilde — men ikke kunde, men nu er de med hjerte, sjæl og sind rede til at tjene Herren, saadan som han vil give dem det.

*

Som den første pinsefest var den store glædesfest, saaledes betyder det, at et menneske faar pinse, at han faar del i den store og varige glæde. Det er jo ikke et med, at ens glæde giver sig udtryk i stærke og brusende ord, hos Peter og Thomas har glæden næppe

[1] Meddelelser om mit levned. Andet oplag, pg. 155.

ytret sig paa helt samme vis, men pinsens under bestaar deri, at jeg faar del i den glæde, som intet i verden kan tage fra mig.

Man har spottende talt om «den glade kristendom» (i Danmark = det grundtvigske), som om det i det hele var muligt at tænke sig sand kristendom, uden at det er ét med, at mennesker bliver glade.

Mit første barnlige indtryk af menigheden stammer fra mit tolvte aar. Denne menighed samledes i en lille fattig kirkesal; der har intet været i det ydre, der kunde blænde eller virke paa sanserne og dog fik jeg et uudsletteligt indtryk, der kan samles i dette: «at de var saa glade».

Det er virkelig ingen tilfældighed, at menigheden kaldes Kristi brud, thi alt hvad der er skønt og rent og dejligt, finder her paa jorden sit rigeste udtryk i menigheden. Jakob Knudsen skildrer en saadan menighed i «gæring»[1]: «Karl blev grebet af hele gudstjenesten. Han glemte helt, hvad han havde imod de menneskers væsen, som var herinde — ikke saaledes, at han tilgav noget hos *dem* — men han følte, at der var en magt herinde, som betog ham, og som aldeles ikke var *dem*, en magt, han umuligt kunde have noget imod, ja, som det var formasteligt ikke at bøje sig for. En rig, skøn, gavmild magt — og som han havde kendt fra sin tidligste barndom».

Det er min overbevisning, at den naturligste og lykkeligste maade at blive en kristen paa er at møde menigheden. Mangen fortvivlet og krampagtig kamp for selv at finde frem til Gud vil den blive skaanet for, der *lever sig ind* i menigheden. Da bliver kristenlivet et vækstliv, og det er jo netop det, kristendommen *er*.

Det er saa sandsynligt, at kristenlivet en tid lang væsentligt bliver et ubevidst liv med Gud. Man har en umiddelbar følelse af, at i menighedens forsamling er der godt at være, og før man ved ord af det, er man groet til der; det gik let og frydeligt for sig, det er nemlig efter vort indre menneske det naturlige, at vi hører til der.

Man bliver bundet til menigheden af en usynlig magt og det bliver snart saadan, at man slet ikke kan være den foruden. Men man kommer, hver gang klokkerne kalder.

Der bliver i et saadant kristenliv, ikke megen tid til at løbe efter interessante eller aandfulde prædikanter; vor opbyggelse i fælles-

---

[1] Jakob Knudsen: Romaner og fortællinger, gæring, pg. 177.

skabet med menigheden er jo det væsentlige og den kan ikke erstattes selv af den smukkeste prædiken.

Var menighedsbevidstheden levende blandt os, da rummede radiogudstjenester slet ingen fare, men vilde kun være et herligt middel til dog at bringe *lidt* ud til dem, der af den ene eller anden grund var hindrede i selv at komme.

Nu derimod, da mange kommer bare for at høre prædikanten — og for at gaa, saa snart han har talt — er det jo muligt, at det bliver endnu sværere at vække vort folks forstaaelse af, hvilken Guds gave menigheden er.

Men er der da ingen fare for, at et saadant menighedsbarn bliver upersonligt i forhold til kristendommen, at det hele bliver en døs, der ender med søvn?

Vor største fare er vist altid at blive upersonlige; en vis type vækkelsesprædikanter er trods stærke og rigtige ord aldeles upersonlige, og derfor virker deres ord heller intet. Noget lignende kan komme til at gælde menighedsbørnene, nemlig hvis de bare hygger sig derinde i menigheden, tager det hele som en blid og venlig bør og synger:

> Vi har med alle vinde
> det hyggeligt herinde.

Typen er desværre langt fra ukendt, men er for mig kun et bevis paa, at selv det bedste kan misbruges.

Men jeg kender ingen magt i verden saa personlig som Helligaanden, og derfor heller ingen, som det er saa vanskeligt «at snakke sig til rette med».

Medens det i vækkelseskristendommen er saaledes, at fødselsveerne er det sværeste, er det i vækstkristendommen saaledes, at bevidstheden om, at gudsbarnet *er* født til verden, er den første klare forestilling, der kommer til os; og denne forvisning fylder mennesket med usigelig fryd.

At livets vej for den, der ved aandens kraft har set Guds herlighed, ikke alene bliver rosenbødt, men ogsaa tornestrøet, har ikke sin eneste grund i, at jordelivet nu engang giver os trængsler og sorger, men har først og fremmest sin grund i vor troløshed mod Gud.

Hvis ikke det var saaledes, at vi bedrøvede Guds hellige aand, da

skulde det aldrig blive svært for et kristent menneske at være til, thi da vilde vi altid i den evige verden, hvor vort hjerte havde sit liv, kunne hente trøst og mod til at gaa frem over jorden, om den saa brændte.

Men Helligaandens tale til den troløse bliver om synd, retfærdighed og dom. Derfor er det, Paulus kalder sig selv den største synder. Intet øjeblik tvivler han om, at Gud er kærlighed og at det evige liv er det virkelige liv. Men sin egen frelse kan han tvivle om, fordi Helligaanden med lynets klarhed lyser i hans eget indre og ubarmhjertigt afdækker synden derinde.

*

For den, der i sin ungdom oplevede mødet med menigheden, bliver det et minde, der aldrig kan glemmes. Og de rige og festlige dage, hvor under sang med det vingede ord sjælen af by over stjernene for, gav en glans ind over ungdomslivet, der — trods alt hvad der var svært og tungt — gjorde livet rigt.

Men det bliver meget mere end et minde; man lærte der livets kilde at kende saaledes, at man altid kan finde den igjen. Derfor er bibelkritiken og moderne subjektiv theologi oftest saa magtløs overfor menighedskristne. De har gravet endnu et lag dybere ned, er naaet tilbage til det, der var før ny thestamente, til *menigheden* fra pinsedagen.

Den samtidighed med Kristus, der naaes ad denne vej, er jo af en helt anden art, end den Søren Kirkegaard lærte os, og vi er utvivlsomt her inde ved den tilgrundliggende forskel paa Søren Kierkegaards og Grundtvigs syn paa kristendommen.

Hvem af disse to, der har gravet dypest, kan der vist ikke fældes nogen objektiv dom om, men for mig er det et vidnesbyrd om dansk kirkelivs rigdom og dybde, at disse to grundsyn paa kristendommen samtidig og sideløbende har udfoldet sig indenfor den danske kirke.

AFRUSTNING, KRISTELIG BEDØMT

Spørsmålet enten om avrustning (det absolute) eller om nedrustning (det gradvise) er for øieblikket sterkt aktuelt i Sverige og Danmark, og det ulmer i undergrunnen av kirkelig-social tenkning i Norge.

Årsmøtet i «Almindelig dansk prestekonvent» i mai hadde tatt problemet op i rent kristelig-etisk begrensning og skarphet. Til innledere var valgt Danmarks første socialdemokratiske kirkeminister, pastor Dahl, og fra motparten den ledende senior i Studenterforeningen, prest ved Garnisonskirken Alfr. Bindslev, som talte først. Hans skarpt pointerte innlegg offentliggjør vi her. Kirkeministerens tale var personlig preget og fulgte ikke første innlederens tankegang på sporet; den blev holdt uten manuskript, og ministeren beklager ikke å se sig istand til å skaffe oss den til samtidig offentliggjørelse, men har lovet oss dens innhold til næste hefte. Red.

Naar vi i denne forsamling skal drøfte problemet «Afrustning, kristelig bedømt», er det vel utvivlsomt, at forhandlingen strengt skal holde sig til den begrænsning, som er givet med problemstillingen.

Vi skal med andre ord ikke drøfte afrustning, *politisk* bedømt — om det vil bringe os i de eller de politiske vanskeligheder at afruste eller ikke. Ikke heller skal vi diskutere *nytten* af et forsvar — om vi med de moderne tekniske hjælpemidler overhovedet vil være i stand til at *gjennemføre* et forsvar. Vi skal ikke se problemet i relation til øjeblikkelige politiske forhold eller stemninger. Er det meningen, saa er i alt fald spørgsmaalet galt stillet. Vi skal diskutere det rene princip. Jeg siger det for paa forhaand at afvise indvendinger eller indlæg, der besvarer spørgsmaalet med hensyntagen til momenter af denne art, — momenter, der efter min mening er sagen ganske uvedkommende — eller som i alt fald vil føre diskussionen ind paa et sidespor.

Det er mig magtpaaliggende, at dette slaas fast. Thi ganske vist maa vi vel søge grunden til, at spørgsmaalet paa nærværende tidspunkt rejses just i denne kreds, i den kendsgerning, at sagen indtil for ganske nylig havde en aktuel politisk karakter. Men vi maa tillige være klar over, at sagen i øjeblikket er uden politisk aktua-

litet, idet det danske socialdemokrati af politisk-taktiske grunde har lagt sit forsalg *ad acta* til fordel for det radikale venstres nedrustningsforslag. Kristeligt principielt staar valget imellem paa den ene side afrustning — og da en hel og fuld vaabennægtelse — og paa den anden side et krigsberedskab — og da et saadant, som svarer til sit formaal.

Man kan ikke af *kristelige* grunde foretrække det radikale forslag frem for det værn, vi har i øjeblikket. Man kan gjøre det af politiske, tekniske, økonomiske og mange andre grunde. Gør man det ud fra en kristelig argumentation, maa man være sig bevidst, at man har indladt sig paa en taktisk akkomodation, der er steget ned fra princippets højder, og som har slaaet af paa den absoluthed i Jesu ord, der er baggrunden, *basis* for *det* kristelige afrustningsstandpunkt, som man forfægter.

Det er ikke mere kristeligt at slaa folk ihjel med økse elle geværkugler, end det er at dræbe dem med giftgas. Det er ikke mere kristeligt at skyde med kanoner end at kaste bomber fra en flyvemaskine. Det er ikke tegn paa større kristendom at føre krig, naar man staar i et folkeforbund, end at gøre det *uden* en saadan tilknytning. Det siger intet om et renere kristeligt sindelag, at man fører krig med en lille hær frem for med en større.

Med andre ord: princippet tillader ingen mellemstandpunkter. Det problem, som vi her skal diskutere, er derfor uden øjeblikkelig aktualitet. Vi skal forhandle et princip, og det kan være nyttigt at gøre det; men for udbyttet vil det være heldigt, om man i saa vid udstrækning som muligt holder aktuelle politiske forhold udenfor, eftersom de intet har med problemstillingen at gøre.

Positivt sagt skal vi undersøge, om vor kristendom byder os som kristne enkeltvis og i samling at arbejde for i vort folk og i den ganske verden at fremkalde en almindelig og fuldstændig afrustning, og om paa hvilken maade vi skal utføre dette arbejde.

Det lader sig selvfølgelig ikke afvise, at vi i vort nye testamente finder ord af Jesus, der danner den meget forstaaelige baggrund for afrustningstilhængernes standpunkt. Man henviser saaledes til Jesu ord til Peter i Gethsemane have: «Stik dit sværd igen paa dets sted; thi alle de, som tager sværd, skal omkomme ved sværd». Eller til bjergprædikenens saligprisning: «Salige er de, som stifter fred». Hovedstedet i denne forbindelse er dog utvivlsomt ordene i Matth. 5, slutningen: «I har hørt, at der er sagt: Øje for øje, og tand for tand. Men jeg siger eder, at I maa ikke sætte eder imod det onde; men dersom nogen giver dig et slag paa din

højre kind, da vend ham ogsaa den anden til. Og dersom nogen vil gaa i rette med dig og tage din kjortel, da lad ham ogsaa faa kappen. Og dersom nogen tvinger dig til at gaa een mil, da gaa to med ham. Giv den, som beder dig, og vend dig ikke fra den, som vil laane af dig. — I har hørt, at der er sagt: Du skal elske din næste og hade din fjende. Men jeg siger eder: Elsk eders fjender, velsign dem, som forbander eder, gør dem godt, som hader eder, og bed for dem, som krænker eder og forfølger eder — —». Hele denne udvikling, der sluttelig fører os op paa den kravenes tinde, hvor det hedder: «Vær da I fuldkomne, ligesom eders himmelske Fader er fuldkommen».

Jeg tvivler ikke om, at afrustningstilhængerne vil medgive mig, at dette er hovedstedet, hvorudfra de argumenterer — kort udtrykt: Fjendekærligheden og ordet: «I maa ikke sætte eder imod det onde». — Det simplificerer det hele at finde det rhodos, hvor der skal springes. Saa vidt jeg har forstaaet mine modstandere, er Rhodos just her. Og jeg vil have det mod at gribe om nælden og tage kampen paa det sted, som fjenden har valgt til valplads.

Forinden beder jeg dog om, at det maa blive bemærket, at der er visse gamle fæstningsværker, visse gamle skanser, der her er blevet forladt. Vil nogen tage sig en sejr ved at anfalde og erobre dem, staar det ham frit. Sejren vil blive letkøbt, thi *jeg* i alt fald staar ikke bag brystværnet. Jeg agter ikke at føre noget forsvar der.

Jeg kan saaledes ikke være med i nogen tro paa krigen som en guddommelig indstiftelse, et uundværligt led i den af Gud opbyggede samfundsorden. Jeg betragter krig som synd, som et af beviserne paa, i hvor høj grad det dog er sandt, at denne verden ligger i det onde. Jeg skal her afholde mig fra videre betragtninger over forholdet mellem Gud og det onde. Jeg ser paa Gud som en *kæmpende* Gud, en Gud, for hvem kampen mod det onde er blodig alvor, en Gud, hvem vi ikke tør skylde for at have hverken lod eller del i den forbandelse, som krigen er i verden.

Med alt dette kan jeg godt se gode følger i krigens kjølvand. Jeg tænker ikke alene paa offervilje og heltemod, men ogsaa paa den vækkelse til Alvor og omtanke, som ofte er krigens frugt. Som jeg kan sanse det forfriskende i tordenvejret, saaledes kan jeg ogsaa se det aandeligt forfriskende i krigen; men derfor falder det mig dog ikke ind at lovsynge den. Jeg ser i disse ting blot et nyt bevis paa, hvorledes han kan forvandle de onde muligheder og

kræfter, fange dem ind og spænde dem for sin trumfvogn. «Alle ting — ogsaa det onde — tjener dem til Gode, som elsker Gud».

Heraf følger, at den kristne efter mit skjøn maa staa med en naturlig modvilje og afsky for krigen — ikke alene af humane grunde, hvilke ikke vedkommer hans kristendom, men fordi han føler, at i krigen har dog menneskelig egenkærlighed og trældom under det onde sat en af sine hæsligste blomster. Det gør det kun saa meget des mere tragisk, at dette onde saa ofte er ledsaget af saa megen skøn offervilje, saa megen vakker mandighed, saa meget heltemod, som man kun har al anledning til at beundre.

Nu var det vel muligt for mig ved den egentlige drøftelse at tage en forpostfægtning paa en kendt slagmark. Og for det tilfælde, at en og anden skulde savne disse argumenter, ønsker jeg dog, at de skal nævnes. Jeg tænker paa den skriftbenyttelse, der bruger døberens tale til soldaterne, Jesu ordveksel med høvedsmanden i Kapernaum og Peters møde med Cornelius som en argumentation ud fra tavsheden for, at hverken døberen, Jesus eller hans disciple har virket for afrustning eller fremsat antydning af krav derom.

Jeg mener, at disse skrifthenvisninger kan være lige saa gode, som de fleste, man fremdrager til fordel for afrustningstanken. De kan veje hinanden op. Men iøvrigt ved jeg nok, hvorledes jeg, hvis jeg var afrustningstilhænger, skulde argumentere mig bort fra dem. Derfor skal jeg ikke insistere paa slag her. Vægtigere forekommer det mig, at Jesus i sine lignelser saa stærkt anvender billeder fra krigen. Stærkest i lignelsene om de onde vingaardsmænd og om kongesønnens bryllup. Her anskueliggøres en guddommelig tugtelse, der lader ane, at Jesus i en vis form for krig ser et stykke retfærdighed, der berettiger til anvendelse af saa stærke midler.

Men efter disse bemærkninger skal jeg vende tilbage til det Rhodos, hvor jeg formoder, afrustningstilhængerne vil stævne mig til slag. Jeg tager frimodigst en dyst paa grundlag af Jesu ord, om at vi ikke maa sætte os imod det onde.

Disse ords absoluthed er utvivlsom. De eksempler, Jesus til oplysning knytter til dem, viser, at de ikke lader sig underlægge nogen forsøg paa bortfortolkning. Jeg er ikke i tvivl om, at de med hele deres paradoksale karakter skal forstaas bogstaveligt, saa vidt vi overhovedet maa forstaa Jesu ord bogstaveligt. Dermed mener jeg ikke, at vi skal opfatte bjergprædikenens sentenser som *bud i* samme forstand, som de gammeltestamentlige ti er det.

Jesus har ikke villet opstille nogle nye lovparagraffer, hvis gyldighed skulde hvile paa bogstaven. Han har villet give en række eksempler paa hvorledes mennesket med det fuldkomne sind føler og handler i verden.

Dermed er dog ingenlunde ordenes absolutte karakter opgivet.

Men i samme aandedræt, man anerkender det absolutte i ordene — og skal de ikke forstaas absolut, falder det tvingende i dem jo bort — i samme aandedræt man anerkender deres absoluthed, har man eo ipso anerkendt deres universelle gyldighet. Ønsker man dem bragt i anvendelse paa eet omraade af livet, maa man med nødvendighed anerkende deres gyldighed paa andre omraader. Man har ingen ret til at isolere et enkelt livsomraade og sige: «Her maa Jesu ord bringes i anvendelse». Gør man det i et tilfælde, maa man gøre det i alle. Man kan derfor ikke skille spørgsmaalet om krig ud fra spørgsmaalet om statens ret til at værne sig imod lovovertrædere. Vil man af kristelige grunde afruste føres man naturnødvendigt til tanken om en opgivelse af politi og domstole, af statens ret til at straffe. Den konsekvente gennemførelse betegner med andre ord det fuldkomne anarki.

Der behøves ikke megen argumentation for at faa det store flertal af kristne til at afstaa fra diskussion paa dette grundlag. Hvorfor? Fordi vi alle har en levende fornemmelse af, at kristendommen ikke kan virke igennem det upersonlige. Intet kristeligt problem løses uden om personligheden. Den konflikt, som den enkelte kristne stilles i, naar han skal konfrontere sin kristendom med de forskellige livsforhold, den kan staten, institutionen aldrig blive bragt i. Samfundet maa handle ud fra bestemte normer. Til at virkeliggøre et etisk princip som kristendommens kræves etiske personligheder.

Nu fordres det, at de kristne skal virkeliggøre bjergprædikenens tanker paa et enkelt omraade: over for krigen. Den humanistiske pacifisme kommer og tager venligt kristendommen ved haanden og opfordrer den til for en gangs skyld at gøre alvor af sine tanker. Kristendommen er jo kærlighedens religion, siger den. Jesus bragte dog fredens evangelium. Nu maa I sandelig være med her!

Der er al anledning for os til at være paa vagt over for den forfalskning af, hvad kristendom er, som indiceres i ord som disse. Vi har ikke farligere fjender end dem, som skærer en del ud af evangeliet og blæser den op til at være det hele. Vi bør stride imod den sammenblanding af kristendom og humane tanker, som er karakteristisk for saa mange afrustningsforkæmperes synspunkt.

Vi taler i vor tid om feminismen. Ogsaa i denne sag er det et stykke feminisme, vi har at kæmpe imod. Det er en ulykke, naar den feminine humanisme i saa høj grad, som tilfældet er identificeres med kristendom. Humanismen har stjaalet tanker fra bjergprædikenen uden at forvalte dem efter det fulde og dybe indhold. Derved er der i mangt og meget fremkommet en ydre lighed. Begge opfattelser taler om kærlighed og om fred. Det er for saa vidt forstaaeligt, om mange, der kun betragter tingene overfladisk, lader sig skuffe. Men humanismen smykker sig med laante fjær. Ligheden er kun tilsyneladende. Bag kristendom og humanisme ligger nemlig i virkeligheten bundforskellige, diametralt modsatte opfattelser.

Kristendommen sætter et maal for mennesket, der ligger ud over dette liv. Ikke saaledes at forstaa, at kristendommen kræver etisk verdensflugt; men for den kristne faar det nærværende kun sin fulde mening og forklaring i lyset af det tilkommende. Derfor gælder det for den kristne at skønne om, hvad der har størst værdi. Og svaret er givet i samme aandedræt: det er det, der har evighedskarakter. Derfor gælder det for mennesket først og fremmest at søge Guds rige. Derfor indskærpes det, at det menneske, der tager skade paa sin sjæl, er ilde stedt, om han saa er blevet den ganske verdens herre. Derfor gaar vejen til at vinde livet ofte gennem livsopofrelsen.

Kristendommen har ikke humanismens overdrevne respekt for menneskeliv: «Frygter ikke for dem, som kan slaa legemet ihjel, men ikke kan slaa sjælen ihjel». Humanismen derimod dyrker menneskelivet som en guddom. De humane tanker kender kun og regner med det timelige, med dette liv. Derfor er efter human livsopfattelse menneskelivet set i de materielle værdiers lys det, som man først og fremmest skal værne og hæge om.

Der er for mig ikke fjerneste tvivl om, at hvor den udfolder sig finest er det dog en rendyrket materialisme, den forkynder. Den undergraver troen paa aandsværdierne. Den lærer os kun at regne med det nærværende. Den repræsenterer saaledes i sit væsen en livsanskuelse, der er og maa være kristendommens afgjorte modsætning.

Hertil kommer, at kristendommen ikke er noget kulturprodukt. Kristendommen kan blive det primitiveste menneskes eje. Dens moralske betydning ligger netop i, at den kan rense og hellige menneskets primitive og sunde egenskaber.

Et kulturprodukt er derimod humanismen. Og det er karakteri-

stisk for dens væsen, at den i givet fald er uden respekt for det oprindelige i menneskenaturen, men mener, at naturanlæg pædagogisk lader sig borteliminere.

Ogsaa her gaar kristendommen andre veje. Den følger ikke pædagogikkens, oplysningens vej, men sigter mod *sindsforvandlingen*. Den vil ingen udslettelse af det grundmenneskelige, men derimod en helliggørelse deraf. Og en saa ædel og primitiv følelse som den, der ligger i menneskets værnetrang, er det mig umuligt at tro, at Kristus vil udrydde; han vil tværtimod bruge den, hellige den, rense den.

Vi skal vare os for den tanke, at det kristne menneske kun kan tænkes som et kulturprodukt. Det er navnlig skæbnesvangert, hvor det, vi smykker med betegnelsen kultur, er betænkeligt nær ved at strejfe degenerationen.

— Er det humane tanker, man vil føre i marken til fordel for afrustningen, da kan man vel blive fri for at skyldes for ukristelighed, fordi man nægter at bøje knæ for humanismens gudebillede. Det er betimeligt at faa den klare sondring gennemført her. Humanisme er et — kristendom noget ganske andet. Og *er* det virkelig kristelige argumenter, man ønsker ført i marken, da maa man være usvigelig sikker paa, at disse i sandhed *er* kristelige, at de ikke er iblandet uvedkommende følelser og stemninger: Medlidenhed, æstetisk ubehag, frygt for lidelse, ængstelse for økonomiske fortrædeligheder osv. Man maa være usvigelig sikker paa motivets renhed. Thi man maa jo dog vide, at det ikke er standpunktet i sig selv, der indeholder kraft. Ikke heller faas kraften, fordi man giver standpunktet sin tilslutning. Det er i den fuldkomne sindsforvandling, kraften bor.

Jesu hensigt med bjergprædikenen har dog ikke været at skabe en ny lovkodex. Han har villet vise, hvilken sindsforvandling der kræves, for at mennesket skal staa skyldfrit for Gud. Han har villet sætte en stræben i gang i menneskeheden — en stræben, som alene paa grund af maalets højde aldrig vilde kunne standse. Men endelig skal man ikke undervurdere den side af bjergprædikenen, der vil overbevise mennesket om dets uendelige afstand fra idealet og derigjennem fremhæve frelsesnødvendigheden for *alle*.

Alene af denne grund er det skæbnesvangert at fremstille det, som om det var muligt for mennesket ved en ydre handling, ved et ydre samtykke til et afrustningsforslag f. eks.), at handle i

bjergprædikenens aand, at være et udtryk for det fuldkomne sindelag.

Det er saa udpræget *sindelaget,* Jesus sigter imod, sindelaget meget mere end de enkeltes handlinger. Og naar der derfor er tale om at føre bjergprædikenens tanker ud i livet, da maa vi allerførst spørge: Hvorledes er de sind, som nu vil handle i bjergprædikenens aand? Er det ikke Jesussind, som staar bag, da er det ikke heller Jesushandlinger, som øves, om de saa nok saa meget ejer en rent ydre lighed. Og at dette er en realitet, det viser handlingernes konsekvenser.

Hvad har nemlig været Jesu mening, naar han har sagt, at vi ikke skal sætte os imod det onde? Har han ønsket, at det onde skulde sejre? Det behøver vi slet ikke svare paa. Har han villet opgive kampen imod det onde? Tværtimod. Der findes ikke uforsonligere modstander af det onde. Naar Jesus har valgt just dette standpunkt, saa er det, fordi han har fundet det vaaben, der bedst besejrer det onde. Ja, det er hans overbevisning, at det onde tilintetgøres først, naar det er overvundet af det fuldkomment gode. Ligesom lyset, blot i kraft af, at det er til, faar mørket til at vige, saaledes skal det fuldkomment gode i kraft af sin eksistens slaa det onde til jorden. *Den fuldkomne kærlighed afvæbner.*

At dette er rigtigst, er Jesu eget liv det bedste eksempel paa.

Men naar vi, som ikke har det fuldkomne sindelag, forsøger at handle, som om vi havde det, da staar vi i fare for ved anvendelse af den fuldkomne handlings attitude at spille det onde en sejr i hænde.

Jesus kunde, da den ophidsede mængde vilde styrte ham ned ad bergskrænten gaa bort midt iblandt dem, fordi hans personlighed var dem for stærk.

Jesus kunde faa stridsmændene i Gethsemane have til at falde til jorden, betagne af hans sinds magt.

Jesus kunde. Men naar vi ufuldkomne vil prøve, da er det os og vore handlinger, der falder til jorden.

Vil nogen her indskyde, at det onde dog fik magt med Jesus, da man klyngede ham op paa korset og lod ham den reneste rene lide forbryderens forsmædelige død, saa vil jeg svare, at ogsaa her blev det onde afvæbnet af den fuldkomne kærlighed. Thi den ondes vaaben vendte sig sluttelig mot ham selv. Just Golgatha er det store bevis paa den fuldkomne kærligheds afvæbnende magt.

Men denne sejr var det ene givet Jesus at vinde.

Praksis har forlængst anvist de kristne at sætte deres stræben

ind paa anden vis. Det er jo nemlig ikke alene i spørgsmaalet krig, at kravet maatte gælde. Den bogstavelige forstaaelse af bjergprædikenen maa kræve, at heller ikke samfundet forsvarer sig. Staten maa ikke alene afskaffe hær og flaade, men ogsaa politi og domstole, fængsler og i det hele taget enhver form for straf. Den kristne borger maa nægte at lade sig forsvare mod vold og overlast.

Men saadan handler vi ikke — simpelthen fordi vi ikke er anarkister.

Vi har forlængst lært at spørge, hvad der baade i helheden og i de enkelte tilfælde er sandest, retfærdigst og kærligst. Vi har maattet bøje os under en relativitetens nødvendighed, fordi det absolutte, det fuldkomne ikke bor i os.

Naar vi f. eks. øver barmhjertighed over for samfundets nødlidende, da giver vi hverken kjortel eller kappe bort, fordi en beder os. Vi stiller maaske oven i købet betingelser i de tilfælde, hvor vi hjælper. Vi skønner og vurderer. Vi ved nemlig, at dette at give blindt i overensstemmelse med bjergprædikenens bogstav vilde kunne virke stik imod hensigten.

Princippet i den institution, der hedder «arbejde adler», er just dette, at de arbejdsløse tiggere hjælper man først rigtigst ved at tvinge dem til arbejde. Derfor vil parolen snarere lyde. Giv ikke! end: Giv — idet man ved, at den formaalsløse almisse oftest virker moralsk nedbrydende, fordi den fremmer drikkeri og lediggang.

Naar vi derfor i al vor ufuldkommenhed skal stræbe at handle som Jesus disciple, da sker det ikke ved at være principrytttere og bogstavtrælle. Vi skønner og vurderer i de enkelte tilfælde, hvad der er sandest, retfærdigst og kærligst, og derefter stræber vi at handle.

Der er intet, der taler for at give spørgsmaalet krig en særstilling i overvejelserne om kristne menneskers liv og handlen. Og dog ser vi atter og atter dette store problem draget frem i isoleret ensomhed. *Her* skal man være principiel og kategorisk. De smaa konflikter i det daglige løses derimod uden større brask og bram — i synd og overtrædelse.

Nu ved jeg vel, at man over for disse betragtninger vil kunne svare, at de giver udtryk for en slags gaaen paa akkord med idealet. Man vil bebrejde mig, at jeg ikke giver plads for en stræben fremad imod den kravenes lysende tinde, som Jesus har opstillet for os.

Hertil vil jeg svare, at den tinde ønsker jeg ikke at lægge slør over. Jo mere jeg ser den lyse i det fjerne, des mere overbevises jeg om, hvor jeg dog trænger til frelse ud af det mørke, som holder mig nede. Og jo mere jeg ser den lyse, des stærkere føler jeg kravene i mit liv.

Og her kommer jeg til noget, som er blodig alvor for mig, men som jeg knap nok ved, hvrledes jeg skal udtrykke.

Et menneskes etiske værdi kristelig set beror paa den etiske spænding, hvorudaf hans handlinger fødes. Denne spænding er garantien for, at et menneske ikke er gaat i staa. Vi lever i en verden paa godt og ondt. Og talrige af vore handlinger som kristne øves netop under trykket af kravets højde paa den ene side og under pres af handlingens praktiske udførelse paa den anden. Slipper man benene fra jorden, vil man føle dels, at man alligevel ikke staar paa højde med kravet i dets fuldkommenhed, og dels, at man netop derfor rammer ved siden af der, hvor man just vilde, at handlingen skulde virke. Og slipper man idealet, eller arrangerer man sig med det i harmonisk afklarethed, saa gaar man etisk set i staa. Det er dette dilemma, der skaber en kristen lidelse i verden, men en lidelse til frelse.

Dette betyder, at idet den kristne stræber at leve efter Guds vilje og vurderer, hvad der i de enkelte tilfælde er sandest, retfærdigst og kærligst, handler han ikke alene efter sin evne, men tillige under pres af en spænding, der vil drive ham *ud over* hans evne.

Det er tilværelsens *konflikter*, der skaber lidelsen. Og det er just konflikterne, man ikke har sans for ved rent teoretisk at ville gøre bjergprædikenens tanker til norm for samfundslivet.

Man vil forstaa, at dette standpunkt udelukker enhver form for krigsbegejstring. Det er jo imidlertid fordelen ved at tilhøre en nation som vor. Ingen vil dog for alvor hævde, at der bag vort krigsberedskab ligger nogen slags krigsgalskap eller imperialisme, lyst eller vilje til vold i nogen form. Vi bygger ene og alene paa viljen til forsvar.

Og her kommer jeg sluttelig til noget, som jeg allerede i anden sammenhæng flygtigt har berørt.

Jeg har talt om primitive sunde egenskaber hos mennesket, og jeg har nævnet, at tidens humanisme i saa udpræget grad er feminint betonet. Det kan dog aldrig være kristendommens tanke at udslette noget oprindeligt, noget tilgrundliggende i menneskesindet. Og da det dog nu engang er en kendsgerning, at det æd-

leste træk i dem maskuline psyke just er den elementære trang til at værne om kvinden, d. v. s. om hjemmet, om samfundet, (thi kvinden er den egentlige samfundsbygger), naar det nu er saaledes, da har man dog vel lov at spørge, om det ikke i bund og grund er forfejlet at ville prøve paa ved hjælp af kristendom at voldføre dette instinkt. Netop denne side af sagen lader ane, at der dog maaske kunde tænkes tilfælde, hvor det er retfærdigt, ja Gud velbehageligt, om der skrides ind ogsaa med magtmidler for at hindre det onde i at forgribe sig paa det hellige eller det uskyldige.

Hvis ikke det var tilfældet, vilde det være mig umuligt at finde plads for billedet af Jesus, som han med svøben i haand uddriver kræmmerne af helligdommen.

Vil man reformere etisk, er der punkter nok at sætte ind. Men man undergraver ikke ustraffet det primitivt ædle i et folk. Og det vilde være skæbnesvangert at bilde det danske folk ind, at det handler kristeligt ved at afruste, samtidig med, at man overklipper den livsnerve, som værneviljen er.

Thi raaddenskabens maal er i sandhed fuldt den dag, da det er lykkedes ved et misbrug af kristelige tanker at gøre det danske folk ringere.

Alfr. Bindslev.

«FRITÆNKERNE» OG «SPRINGET»

To gange har man i det siste kunnet se ordet «Fritænker» i gåseøine i det danske blad Politiken. De klargjørende betraktninger som i den forbindelse har vært ført frem, trykker vi av i dette hefte. Den første som her er noget beskåret gir anledning til et svar fra vor side. Den annen, forfatteren Harald Bergstedts, gav anledning til en polemikk mellem forfatteren og dr. Georg Brandes, i hvilken der ikke kom noget nytt frem eller noget som endret hr. Bergstedts resonnement. Det innføres derfor i dette hefte som et betegnende supplement til disse to første innlegg.

Red.

I.

«FRITÆNKERE».

Av mag. art. K. F. Plesner.

Naar en kirkelig, indrepolitisk stridighed sætter sindene i bevægelse i samtlige statskirkens utallige over- og underafdelinger, kan det ikke undgaa at vække interesse ogsaa hos de udenforstaaende, fritænkere, ateister, panteister, livstroende, eller hvad de nu maa kunne kaldes.

Det er en vistnok meget udbredt forestilling, at «de ugudelige» er mennesker ganske blottet for religiøs sans — og derfor uden kald eller ret til at tale med i religiøse spørgsmaal. Det turde dog maaske være noget af et spørgsmaal, om noget religiøst samfund nogen sinde har været saa religiøst personlighedsbestemt som dette ikke-religiøse Ikke-samfund. I enhver kirke vil der altid findes en mængde mennesker, som er født ind i et trossamfund og med hæderligt borgersind betaler deres religiøse afgift, saavel i form af kirkepenge, som ved at overholde de nødtørftigste kirkelige ceremonier. Talrige — er det mon for dristigt at sige: de fleste? — af folkekirkens officielle medlemmer er ganske uden forbindelse med enhver religiøs følelse eller strømning. De lader deres børn døbe og konfirmere, bliver selv kirkelig viet og begravet, maaske puttet i kisten med den obligate salmebog under hagen. Og giver for øvrigt kejseren og Gud hver sit, idet de alt

efter tid og omstændighed snart spotter, snart fromt folder hænderne og ærbødigt samtykker i en hvilken som helst fremsat religiøs anskuelse.

Dette forhold oversees som oftest, fordi det selvfølgelig bliver de «kaldede», hvis ord man hører, hvis skrift man ser, og hvis navn man stadig møder.

Ganske anderledes er det med «fritænkerne»s af enhver samfundspagt ubundne skare. Blot det nøgne faktum, at man for aabenlyst at fremtræde som ikke-kristen skal gaa op til en præst, udfylde et omfattende skema samt ofre papirer og porto — kan tages som bevis for sagens alvor. Hvis en lignende kraftpræstation krævedes for at blive medlem af folkekirken, vilde den sikkert kun komme til at rumme en forholdsvis lille flok — værdig og respektindgydende ved dens positive tro.

Eller for at tale alvorligere: Enhver som har ofret den ovennævnte porto, maa have gennemlevet en religiøs kamp, maa have taget selvstændig og personlig stilling til kristendom og kirketro. Kun faa er *født* fritænkere, opvokset i forældrenes vantro og erhvervede religiøse tradition. Ingen bliver fritænker af vanesløvhed — hvilke motiver han end ellers kan have for sit brud med fædrenes tro. De, der er fritænkere af letsind, eller let sind, vil næppe i den grad være principryttere, at de ønsker at markere deres standpunkt ved at udtræde af folkekirken.

I dette forhold ser jeg aarsagen til den overensstemmelse, der — trods alt — findes mellem ærlige fritænkere og den kristne kirkes bedste mænd. Og de vil følgelig med interesse følge de vigtigste bevægelser inden for hinandens lejre.

I øjeblikket er det i interessen for Ryslingesagen, vi mødes.

Hvert ord, der skrives eller tales af Skat Rørdam eller hans meningsfæller, møder vi med fuld forstaaelse og sympati.

Vi kan enes i fuld forstaaelse om, at ikke hver tøddel i skriften bør tages efter ord og bogstav. For os falder det svært bogstavelig at tro paa jomfrufødslen, duen fra himlen, vandringen paa søen osv. osv. Men vi gjør det heller ikke — vi betyder her: baade kristne og ikke-kristne — vi tager det højest i allegorisk eller «aandelig» betydning. Den gamle, graaskæggede Vorherre, som vi kender saa godt fra Dorés billedbibel og Skovgaards herlige, naive billeder — er død. I hans sted anerkender vi (i samme betydning som før) godhedens, sandhedens — hvorfor ikke tilføje: skønhedens — evige livsprincip, i mennesket og i naturen, «livskilden springer, hvor evigt den sprang».

Men ved denne tankegang mindes man unægteligt om en af alle tiders største religiøse tænkere: panteisten Baruch Spinoza. Ogsaa han kendte en gud, og heller ikke hans gud var Dorés graaskæggede patriark. For ham var det *deus sive natura:* Gud *eller* naturen — to enstydige og kongruente begreber.

Vi ser således, at:

enten tør de liberale teologer med rette tiltage sig hædersnavnet fritænkere; thi de tænker frit, moderne, menneskeligt i religiøse sager;

eller ogsaa maa vi fritænkere afstaa fra vor artsbetegnelse, opgive kampen mod kirken og gaa ind i dens rækker — om end paa venstre fløj.

Jeg farer ikke med løs tale, men meddeler blot, hvad jeg personlig har erfaret, naar jeg siger, at de liberale teologer er villige til at følge denne tankegang, men vægrer sig ved at antage resultatet. Er dette da en mangel paa logisk konsekvens? Hertil vil vi svare ja, men de vil beraabe sig paa en speciel religiøs logik, den, der i bevisrækken indfører det Kierkegaard'ske begreb: *springet.*

Hvad dette vil sige, bliver det for vidtløftigt her at forklare — og jeg er ikke heller den rette dertil. Blot saa meget maa antydes: begge parter staar religiøst stemt over for livet og dets menneskelige værdier; begge parter enes om at anse Jesus fra Nazaret ikke for en Gud eller Guds søn, men for en af de mest lysende, rent menneskelige skikkelser; begge parter kan kulturelt virke sammen om en blot human *etisk idealisme* med religiøs betoning. Men hvor den ene part, ærligt og mandigt, i dette ser livets mening, med Ellen Key erklærer, at «livets maal er livet selv», dér vil den anden ærligt og mandigt, hævde, at alt dette er af Gud (selv om det maaske er det samme, som vi andre kalder for livet), og at denne gud bør dyrkes med bøn i kirke og menighed. Gaar man dem paa livet med spørgsmaal om, hvad bønnen skal hjælpe til, naar Gud dog ikke tænkes personificeret, vil de henvise til bønnens psykologiske forudsætninger og etiske betydning for personlighedens udvikling.

Jeg tror ikke, jeg staar ene, naar jeg ofte føler hele denne diskussion som i sin inderste grund en blot og bar strid om ord, en forskellig anvendelse af religiøs terminologi. Vi afleder vort aandelige slægtskab og dermed vor religiøse udtryksmaade fra Hellas og fra senere tiders fri kættere: de afleder deres fra Palæstina og kirkens aartusindgamle tradition.

Hvilken betydning kan man nu tillægge denne aandelige overensstemmelse mellem vor tids forskellige religiøse (og saakaldt ikke-religiøse) retninger?

Den vil kunne lede frem til *den sande tolerance*, til fuld forstaaelse af det evigt menneskelige, som er den egentlige kerne ikke blot i kristendom og moderne fritænkeri, men ogsaa i buddhisme, islam og alle andre eksisterende religioner. Heraf kan enten udledes en fælles almenneskelig religion — over alle afvigende kirker — Wells er inde paa tanken i sin *Outline of history* — eller man kan reducere den til blot den religiøse følelse i sig selv — Anker Larsen har vist det i «De Vises Sten». Grundlaget bliver i begge tilfælde den ovennævnte humant-etiske idealisme med personlig betoning.

K. F. Plesner.

II.

«SPRINGET».

AV EIVIND BERGGRAV.

Når magister *Plesners* artikkel er bragt frem her, så er det fordi den både ved sin gjennemgående uklarhet og ved det ene punkt hvor den er gjennemslående klar, i høi grad egner sig til orienteringsbruk.

Det er særlig velgjørende å få en diskusjon om fritenkeri nettop nu. Glosen er utbrukt og misbrukt, så det knapt er nogen som lenger vet hvad den betyr. Og det er ikke stort bedre med selve saken. Her går på den ene side en hel del mennesker omkring som før trodde at de var fritenkere, men som slett ikke lenger vet hvad de er. Og på den annen side har man nu vennet sig til å bruke fritenker- og vantro-glosene som våpen mot troende som man ikke anser for *riktig* troende. En fritenker som trodde «så meget» som en liberal vilde man kalle troende. Men nu kaller man den troende for en fritenker. Det er ikke lett å holde rede på.

Magisterens uklarhet skyldes at han aksepterer denne forvirring. Han synes at der i en alvorlig fritenker er så meget av u-bevislig livs-anskuelse, altså tro, og hos en moderne kristen så meget av dogme-forkastelse, altså fritenkeri, — at iallfall disse to parter måtte kunne møtes.

Grunnen til at dette resonnement *må* bli forvirret, viser magisteren selv ved å innføre det ene klargjørende lille ord som vi

her vil feste opmerksomheten ved. Det kommer hvor han sier at de frie kristne kan følge med i hele hans tankegang, men bare til et visst punkt. For så påberoper de sig plutselig «en speciel religiøs logik, den der i bevisrækken indfører det Kierkegård'ske begreb: *Springet*».

Overfor dette begrep, som tydeligvis må være avgjørende, erklærer dessverre hr. Plesner at det vil bli for vidtløftig å forklare det, og at han heller ikke er den rette til å gjøre det.

Men han er iallfall stanset op foran selve *pointet*. Han er nådd frem til det ved den erfaring at der hos ellers fritt tenkende kristne kommer et punkt, da der plutselig ikke lenger er nogen bro, men man uventet blir adskilt ved et rum hvorover det kun er mulig å komme ved et spring. Dette spring kan den religiøst stemte fritenker ikke ta, men de fritt tenkende kristne har tatt det. Hvordan man skal forklare sig dette, det er gåten, men faktum er tydelig nok.

Forklaringen har ellers ikke pleiet være så vanskelig å finne for agnostikerne. Deres påstand gikk gjerne ut på at de kristne simpelthen løsner litt på den vanlige logikk; de følger logisk tenkning og eksakt forskning til et visst punkt, men så blir de plutselig rent forandret og sier at nu kan vi ikke lenger forstå hverandre, for nu er to og to ikke lenger fire, men fem, — naturlovene er ikke lenger love, men en personlighets, Guds vilje, o. s. v. De kristne har været vant til å høre at de har brutt med enhver videnskabelig tankegang, deres logikk var ganske uberegnelig, og man kunde ikke diskuttere med dem. De hadde satt sig selv utenfor. *Springet* var et spring ut i vilkårlighet og vrøvl.

Det er ingen tilfeldighet at magister Plesner ikke kommer frem med denne forklaring på fenomenet. Den åndelige, vi kan godt si: den videnskabelige situasjon er så forandret, at det ikke er mulig lenger å tro på den logiske skråsikkerhet i det gamle fritenkeri og anse dette som det ene saliggjørende tenkesett.

I så måte er det meget betegnende at hr. Plesner og med ham mange andre fritenkere (således også nylig en fremskutt norsk politiker) hevder at selve den ting å foreta det indre opgjør i følge hvilket man *tenker sig fri* fra gamle troesbånd, er av en så alvorlig og så personlig karakter, at man ved selve dette opgjør er blitt «religiøst stemt». Det er jo næsten paradoxalt: man frigjør sig for religionen, men hvis dette arbeide gjøres alvorlig nok og dypt nok — så blir man religiøs av det. Når man da også ved å sammenligne sine egne anskuelser med enkelte frigjorte

kristnes, kommer til det resultat at i *tankegang* er der en stor overensstemmelse, — da er der altså likhet både i følelsesbetoning og i tankeføring. Konklusjonen ligger nær: vi må kunne forenes.

Og lad det være sagt også her: overfor et slikt standpunkt kan man ikke annet enn stille sig sympatisk. Vi har ingen ting med å granske hjerter og nyrer, vi har ingen ting med å avgjøre hvor meget av *tro* der er i et slikt syn. Der er her på grensen mellem alvorlig fritenkeri og personlig frigjort tro et område som ligner et slags Ingen-mands-land. Den som partout vil trekke op en grense her, risikerer å trekke den gjennem levende liv. Vi gjør best i å respektere dette uavgjorte område.

Men det vilde tjene til liten nytte å hengi sig til gjensidig høflighet og hensynsfuldhet hvis det skulde skje på bekostning av selve saken og dens klarhet. Hr. Plesner har selv følelsen av dette. Og gjennem det faktum han har pekt på, tvinger han oss til å stanse ved det som efter hans erfaring danner skillet. Enten betyr dette «spring» ikke noget større, og så kan vi arbeide oss sammen; eller også er det virkelig avgjørende, og da skal vi ikke narre hverandre.

Springet må skrive sig fra en *«speciel religiøs logik»*, mener magisteren. La oss her stryke ordet logik, så har vi det. Tilbake står da en *speciel religiøs* faktor. Og da blir det riktig. Springet er ganske utvilsomt det mest betegnende for det religiøse forhold i dets egenart. Det blir *religionens* vesen og ikke *logikkens* vesen vi her får å gjøre med.

Religion består jo ikke i at min tanke bygger sig et tårn ovenpå sitt daglige verksted og der i fristunder nyder en utsikt som rekker videre enn jeg kan nå så lenge jeg står med begge ben på den flate virkelighet. Religionen består heller ikke i at min livsfølelse berikes med en ny og særegen fløielstone som jeg kaller «religiøs stemthet».

Religion er hverken tankebyggeri i en slags livsanskuelsens skyskraperstil eller noget særlig slags føleri. Derfor kan man ikke ta sitt utgangspunkt i noget slikt, hvis man vil bedømme religionen i et menneske. Likhetspunkter i disse ting betyr slett ikke straks en likhet i religion. Og på samme måte betyr mulig forskjell her slett ikke uten videre en forskjell i det religiøse grunnforhold.

Religion, det er at jeg med alt det som utgjør mitt egentlige liv foretar den likeså vågsomme som livsnødvendige henvendelse

til en personlighetsmakt hinsides alle mennesketing — og at jeg blir *møtt* av denne makt og kjenner mig omfattet av den.

Religionen sett fra den menneskelige aktivitets side kan derfor godt uttrykkes simpelthen ved *springet*[1]). Men da er det den skarpeste fornektelse av religionens innerste vesen som ligger i de hos Plesner anførte ord av Ellen Key, at «Livets Maal er Livet selv». Målet er for religionen nettop det som ligger absolutt og avgjørende ut over vårt eget liv. Hr. Plesner kjenner kanskje en gammel folkevittighet fra Norge, hvorefter man anmoder en kone om å gjøre et spring, fordi der er en bekk. Og hun gjør springet, — men der er ingen bekk. I og for sig morsom synes jeg egentlig ikke at denne forestilling er, men den kan gi oss et betegnende billede av det som hr. Plesner innbyr oss til, hvis han vil fastholde springet, men med Ellen Key fornekter det absolute skille som der skulde springes over. En moderne religiøsitet som gjør Gud = Naturen = Livet blir en like så litet morsom og ynkverdig foreteelse som konen som hopper hvor der ingen bekk er.

Det hjelper ikke at man tildels har villet bruke ordet «Livstro» som betegnelse for en slik moderne antagelig religiøs stemthet, og dermed forene tro og dennesidighet. Livstro kan for den enkelte ha mange slags betydning, også en meget positiv betydning. Det krever en klar definisjon: det kan ellers i like grad brukes om spinozister og om pietister. Livstro betyr vel for vår forfatter at man har løst sig fra materialistisk bundethet og er blitt fri igjen og tør tro på et åndsliv. Og ingen vil underkjenne verdien av et slikt syn.

Men som *program* er ordet livstro ganske uantagelig. Det flyter på ubestemmelighetens store sjø og vet hverken hvorfra det kommer eller hvor det skal styre hen. Det bærer i sig to helt inkongruente faktorer.

Man ser dette tydelig av et slikt uttrykk som det der i artikkelen er ment som den høieste ros: å tenke menneskelig i religiøse saker. Dette forutsetter at springet er bortelimineret, og at det menneskelig-dennesidige er både utgangspunkt og mål. Men dermed er de «religiøse saker» ikke lenger religion. Å tenke menneskelig i religion, det er som å tenke geometrisk om musikk.

---

[1]) Jeg ber om å få henvise en eller annen interessert leser til den nærmere utvikling i «Religionens Terskel», særlig i siste del av kap. 8 og kap. 10.

En tenkning må altid begynne ved et utgangspunkt, en given forutsetning, en foreliggende virkelighet. For videnskapen er denne virkelighet *det hittil beviste*, det eksakte. Ut fra dette givne grunnlag kan man også bygge en verdensanskuelse. Man prøver hvor langt man kan bygge videre, *hvor langt man tør gå* uten å komme i strid med forutsetningene.

For religionen er det på ingen måte om å gjøre å anfekte dette videnskapens utgangspunkt. Men religionen har sitt eget. Den givne virkelighet som religionen går ut fra, er troens oplevelse av kontakten med Gud, — den oplevelse som springet førte til. Der er ikke tale om en ny slags tenkemåte eller logikk, men simpelthen om en ny slags *virkelighet.*

Hovedspørsmålet blir derfor om man våger sig til å anta det nye utgangspunkt eller ikke.

Hvis man *ikke* vil anta det, så stiller man religionen på *reduksjon* og spør hvor meget man må trekke fra for å kunne få den antagelig ut fra den annen forutsetning. Da gjelder det å få gjort kristendommen enkel, human, idealistisk, etisk o. s. v., så man kan tenke menneskelig om den. Det er forstanden som da sitter i dommersetet, og følelsen som ledsager den, er åndsoverlegenheten.

Ganske annerledes kjennes vanskelighetene for den som antar troens utgangspunkt. Reduksjons-problemene blir så små. Det alt avgjørende enten-eller ligger nemlig i om man i det hele tør våge sig til å tro på en personlig Gud, på *min* levende Fader i Himlen. Overfor dette blir alt annet ubetydelig. Om der står en del dogmer iveien, ja vel, de kan være vanskelige nok, men det store sprang er noget annet. Om man kunde lette unnav alle dogmevanskeligheter, — spranget vilde være like vanskelig for det. Tankelettelser vil ikke si lettelse i den religiøse *avgjørelse.*

Derfor må man være opmerksom på at et religiøst menneske ganske vist *tenker fritt* og i så måte helt står i brorskap til fritenkerne. Men der er en ny virkelighet som er avgjørende for den ene og som ikke den annen våger regne med.

Når derfor hr. Plesner sier at både frie kristne og alvorlige fritenkere tolker slike dogmer som f. eks. jomfrufødselen «åndelig», så er dette igjen en glose som bare er en kulisse. For den ene part skjuler der sig i denne åndelighet bare en slags livspoesi, mens der for den annen part *står en virkelighet bak,* en aldeles avgjørende virkelighet.

Vil man gjøre prøven på en annen front, så kan man ta to

kristne, den ene bogstavtroende, den annen «åndelig». Nogen vil hevde at det da er mellem dem at svelget finnes — (her er forklaringen på *hissigheten* i vår seneste kirkestrid). Men spør man efter det vanskeligste punkt, selve den ting å gi sig Gud i vold — da er begge disse to parter på én og samme side. Og derfor vil man erfare at så lenge disse to kristentyper diskuterer om troens utformning i ord og begreper, så kan de lage en blussende kirkestrid. Men still dem begge overfor den kolde refleksjon, for hvem der ingen oververdslig, guddommelig virkelighet fins; — still dem overfor den som ikke har gjort og ikke vil gjøre spranget og som fornekter dettes nødvendighet — så kjenner de sitt *brorskap* langt sterkere og varmere enn de før kjente sine divergenser.

Man har snakket om *enhet i det dypeste.* Og teologene har lett efter et dogme eller en frelseskjensgjerning som er dyp nok til å kunne bestemme skillet mellem tro og ikke-tro. Imidlertid har lægfolket med usvigelig sikkert instinkt sig imellem holdt fast på en annen målestokk. La være at de kan ha brukt den på en sommetider utiltalende måte. Men deres opfatning av det *avgjørende* faller ganske sammen med hr. Plesners og med min. De setter *omvendelsen* som det der avgjør vårt enten—eller. Dermed gjør de avgjørelsen til vår egen sak og til vår samlede personlighets sak — ikke til forstandens alene. Hvad så det «objektive» angår, så stiler de sig på det standpunkt at den som bestemmer sig for Gud — han vil Gud bestemme sig for.

Således viser «springet» sig også i praksis å være troens egentlige særkjenne sett fra menneskets side. Det forklarer slektskapet mellem troens folk innbyrdes, og det forklarer avstanden mellem tro og dennesidig «livstro».

Og samtidig forklarer det slektskapet mellem religionen og alt ekte vidsyn. Jo renere springet opleves, desto mer vidsynet blir mennesket, desto mer trer det kultur- og tidsbestemte tilbake. Derfor er det selvsagt at vidsyn og religion finner hverandre i gjensidig sympati. Større vidsyn enn religionens finnes ikke.

At der kan optre en sammenblanding i oplevelsen, endrer ikke dette. Der er dem som suggereres av tradisjonen til å «opleve dogmer», altså opleve tydning og tenkning. Da kan man få det aller hårdeste trangsyn på religionens mark. Men også her viser springet sin avgjørende innflytelse. Disse mennesker har ikke *klargjort* for sig det egentlige, men de viser sig alltid å *være* mer vidsynte enn de sier sig å være. Helt ilde blir det først hvor

man får den «døde» rett-troenhet, det vil si en lærestivhet uten levende personlig forbinnelse med springet. Da møter man igjen overlegenhetsfølelsen, hovmotet, selvsikkerheten, dømmesyken — pavessindet. Her møtes all dogmatisme, religionens og videnskapens.

Men med springet følger ydmygheten, «ikke at jeg *har* grepet det ....» Ydmygheten er prøven både på religionen og på vidsynet.

Så kan vi da tilslutt definere en fritenker som en der i sin frie livstenkning dog er bundet til den foreliggende virkelighet, mens den religiøse er den som frigjort fra materiens utgangspunkt oplever en ny virkelighet.

«FRITÆNKERFORENINGER»

Der er i disse dage i Danmark udsendt indbydelse til at danne en fritænkerforening. I nedenstaaende kronik i Politiken tager forfatteren Harald Bergstedt afstand fra tanken og meddeler sine grunde dertil.

En kres af mænd og kvinder med velkendte og ansete navne har udsendt indbydelse til at starte fritænkerforeninger, og ogsaa undertegnede har faaet en opfordring til at medvirke ved dette arbejde.

Jeg vil i den anledning gerne benytte lejligheden til at fraraade saadanne foreninger — og navnlig fraraade de flest mulig unge mennesker at gaa ind i saadanne.

Jeg tror, at saadanne foreninger, hvis de blev til noget, kunde blive til skade for dansk frisind. Og jeg frygter, at de blot vilde oparbejde fanatisk goldhed og meningsløs irritation hos foreningens medlemmer.

Lad mig forklare mig nærmere.

Ordet «*fritænker*» er et ord, der er kommet skævt til verden her i Danmark. Det har ikke samme betydning i alle lejre. I en lille akademisk præget lejr har det betydningen «*fordomsfrit tænkende*», men i hele den øvrige del af befolkningen har det betydningen «*kirke- og moral-hadende*», og denne sprogbrug er saa grundfæstet og har saa enorm en overmagt, saa jeg tror, at det aldrig er umagen værd at optage en landekrig om den smule glose.

Selve navnet, tror jeg altsaa, er uheldigt.

Dertil kommer, at «fritænkeri» i bedste forstand jo faktisk er umuligt. Er der én sjæl i det ganske land, der virkelig tænker frit? Ingen af os er jo faktisk i stand til at producere en eneste tanke uden ved at *mure den op* i besværlighed på grundlag af de traditioner og tankevaner, vi har faaet nedlagt i os.

Men hvad skal det saa til at lave «fritænker»organisationer, naar vi dog faktisk alle til hobe er *bundet* paa hænder og fødder

i vort hele tankeliv, studerekammermanden af sine bogreoler, friluftsmanden af sine erfaringer, jøden af sine barndomsstuers kærlighed og had, og kirkemanden af *sine* barndomstraditioner?

Det vil blive en *farisær-forening* som alle foreninger, der skilter med *alt for* højtflyvende idealer og abstraktioner.

Illusioner til hobe!

Foreningen har da ogsaa sat sig et rent praktisk formaal, et kampprogram: bekæmpelsen af kirketroen, kirkemagten, kristentroen, der betegnes som middelalderlig mystik — endvidere af kirkebyggeri, religionsundervisning o. s. v.

Men her er det, at vi — det yngre slegtled af dansk radikalisme — begynder at se anderledes paa forholdene end den ældre «brandesianske» radikalisme.

Den ældre radikalisme sad i sit studerekammer og trak linjer op paa det aandelige generalstabskort.

Men vi andre — det yngre slægtled — gik ud i folkelivet og løb gang paa gang — i vore hjerters uskyldighed — panderne mod murene, og skaffede os derved en erfaring, der — naar alt kommer til alt — er mere holdbar end alle teorier.

Vi har lært meget af *Georg Brandes,* men vi har i høj grad suppleret ham med *Troels-Lund.* Og navnlig har vi draget lære af vore egne erfaringer. Vi har stiftet venskaber og værdifulde bekendtskaber med kirkemænd og menighedsmænd af alle kirkelige lejre — inden for baade statskirken og sekterne — og vi har gjort den erfaring, at fordomsfrihed og aandelig modenhed er nu i stille og naturlig vækst inden for kirkelige krese.

Og navnlig har vi lært én fundamental ting: at fordomsfrihed og aandelig modenhed naas sjælden ved at *bryde* Ens fødsels kultur, men ved at *oparbejde* den.

Bryder man sin fødsels-kultur, faar man et kaos, en parvenukultur, som hverken har nord eller syd mere paa sit aandelige kompas — en røverkultur.

Hellenerne brød jo dog ikke med deres gamle «homeriske» kultur, de oparbejdede den til et unikum af finhed og modenhed.

Men den udvikling blev brudt af begivenhederne. Den er død.

Nu staar vi over for noget langt større. Hele den hvide race over staar vi med en fælles international folkekultur: kristenkulturen.

Selvfølgelig er den nu det grundlag, hvorpaa en moderne verdenskultur kan oparbejdes.

Brydes kan den ikke.

Det paastaaes, at det i det 3.—4. aarhundrede har staaet paa vippen mellem *kristendommen* og *Mithras* strenge, alvorlige religion, hvem af dem der skulde erobre folkemassernes gunst. Nu blev det kristendommen.

Det er givet, at var det blevet *Mithralæren,* der var gaaet af med sejren, saa havde Evropa nu været oversaaet med gamle *Mithra-templer,* folkene havde bedt *Mitra*-bønner, *Rafael* og *Michelangelo* havde malet *Mithra*-scener, *Pascal, Grundtvig, Søren Kierkegaard* og *Vilhelm Beck* havde talt, sunget, drømt og digtet til *Mithras ære,* og *Georg Brandes* skrevet en bog om «*Sagnet om Mithra*» ....

Og saa havde *Mithra*-dyrkelsen været den grundvold, hvorpaa den moderne verdenskultur maatte bygges, ligesom den græske højkultur arbejdede sig op af den olympiske gudetro.

Dette er jo «udviklingen»s normale, sindige vej. Den tager sin tid, men den slider sig frem, alt eftersom der bliver praktisk brug derfor. Aldrig før.

Og nu blev det altsaa kristendommen, der sejrede.

— — —

Og var det saa endda tilfældet, at verdenskulturen fremtidig kunde bestemmes af en toneangivende skolet universitetskultur.

Men dette er jo udelukket nu. Stemmesedlen og folkeoplysningen har aabnet alle sluser for den folkelige kultur. Den bryder frem ad alle veje — i politik, i handelsliv, i selskabsliv — overalt er det den, der trænger frem med sine hele middelalderduft — uforfalsket og nykonfirmeret — og trænger den gamle, akademiske finkultur tilbage.

Det er haabløst at fnyse ad en verdenshistorisk udvikling. Oversvømmelsen er uundgaaelig. Der er kun ét at gøre: at tage stade i den ny kultur og tage arbejdet op inden for den.

Hvordan da? Hykle?

Nej, paa ingen maade. Blot akceptere kendsgerningerne: at nu er det folkekulturen, der er grundlaget .... den skikkelige gamle kirkekultur.

Hvorfor føre krig mod den? Hvorfor stifte «fritænkerforeninger»? De er dødfødte. De vil opgive aanden paa tre kvartaler uden at have udrettet gavns gerning i deres hele levetid.

De vil højst give stof til nogle prækener i Snolderød eller Pipperup som bevis paa den moderne tids gruselighed og gefærlighed. Og de vil blive til den inderligste ulejlighed og pinlighed

for al den frisindethed og fordomsfrihed, som i den sidste snes aar er opgroet inden for dansk kristelighed.

Lad dette frisind faa lov at gro i fred. Og lad missionen i fred faa lov at arbejde med sine vækkelser dybt nede i folkemasserne. De har godt af en omgang mission dernede. Før de faar den, kommer de ikke paa aandelig højde med deres samtid. Vi andre har alle gennemgaaet kirkens katekismus. Og vi, som nu kan gaa selv, har raad til i taalmodighed at se til, mens de sidste flokke af bagtropperne faar sig et begyndelseskursus i den gamle kirkelige gangvogn.

— — —

Tiden er ikke til det.

Krigene, samfundsomvæltningerne, arbejdskampene, dyrtid, arbejdsløshed osv. fylder sindene med utryghed. Alle interesser gaar ud paa at konsolidere hjemmene og saa for øvrigt faa lidt nem fred i sind paa hver sin made.

Den religiøse fordragelighed er i opgang. Interessen fra dogmedrøftelser i nedgaaende.

Striden i Ryslinge er et rent lokalt fænomen. Det vil de fleste kendere af provinsen vist give mig medhold i — lige saa lokalt som kampen om «Kong Christian» tilhører Kongens Nytorv.

Derimod er den sociale interesse i stærk udvikling, og jeg kan kun fremhæve som min erfaring, at en drøftelse av sociale spørgsmaal: militærspørgsmaalet, arbejderspørgsmaalet, jordspørgsmaalet og alkoholspørgsmaalet er den sikreste maade til *ad indirekte* vej at udvikle det aandelige og religiøse frisind.

De humane spørgsmaal har voksende medvind, den religiøse og antireligiøse fanatisme har dag for dag i stigende grad strømmen imod sig.

Lad os derfor blive fri for disse «fritænkerforeninger». Hvad skal vi med dem?

Harald Bergstedt.

REDAKSJONELLE NOTER

SALMESPLID

Det går knapt an å bruke noget veikere ord enn *sorg* når en skal skildre den følelse som mange har når de hører at bispene *Støylen* og *Hognestad* sammen med Anders *Hovden* har laget en helt ny salmebok med omtrent like så mange numre som den nye Landstad, og at denne salmebok blir trykt nå og kanskje kommer Landstad i forkjøpet.

Det vil ikke vare lenge før vi da har en salmesplid gående som gjør målpolitikkerne og deres organisasjoner på begge sider til salmebok-avgjørelsens generalstaber. Da er kirkens menn og interesser vel farne!

Når meddelelsen kom så overraskende og av de fleste simpelthen i førstningen ikke blev trodd, så kom det selvfølgelig av at den nye Landstad hadde tatt op omtrent 200 «målsalmer», fordelt inne mellem de andre efter deres saklige plass. Mange av dem som har sett hvor skadelig og hvor usaklig motstanden mot Blix-salmene har vært, kjente det som en berikelse både for vårt gudstjenesteliv og for en folkelig fordragelighet (for ikke å si en kristelig broderånd) når nå den nynorske salmeskatt hadde fått innta sin selvskrevne plass i vår kirkes nye salmebok. Derfor kunde det så vanskelig tenkes at de tre kirkens menn gikk i lag for å brekke dette enhetsverk i stykker.

Til den anklage for illoyalitet som er rettet særlig mot den av de tre som har sittet som medlem av revisjonskomiteen for Landstad, må det imidlertid oplyses, at nogen formel illojalitet er der ikke tale om.

Vi har nemlig bragt i erfaring at der i selve kontrakten mellem Kirkedepartementet og Salmebokforlaget er forutsatt at der kan komme en med Landstad konkurrerende landsmåls-salmebok. I innledningen til kontrakten heter det: «Kongen har rett til å bestemme tillegg og forandringer i disse utgaver [av Landstad], deriblant et til kirkebruk autorisert landsmåltillegg til salmeboken. *Enn videre har Kirkestyrelsen myndighet til uhindret av denne*

kontrakt å godkjenne en fullstendig landsmålssalmebok til bruk i de menigheter som vedtar dette».

Det er altså forutsatt at en slik konkurranse vilde komme, og det ligger innesluttet i den citerte kontrakt at den nevnte landsmålsbok *vil bli autorisert*. Det vil si: den skal selvfølgelig først forelegges for nogen «sakkyndige», — men den kirkelig-prinsipielle enhetstanke er på forhånd avskåret fra å spille nogen rolle i overveielsene og i resultatet.

Der er altså ikke lenger nogen tvil eller uklarhet: vi får to salmebøker i den norske kirke. Den ulykke som man lider under i andre land, hvor folkekirken har forskjellige salmebøker i de forskjellige menigheter, den får vi simpelthen forsone oss med at også Norge skal inn i. Dette kan ikke nå avvendes.

Men kan det ikke avvendes at vi får *tre?* Det vilde vi jo få hvis den nye Landstad — kanskje nu attpå av helt kirkelig uvedkommende hensyn — skulde bli stengt ute mange steder. Vår stilling-tagen til den nye Landstad blir med andre ord efter dette en langt alvorligere sak enn den ellers vilde vært. Og vi kan ikke forstå annet enn at den konkurrerende landsmålsbok likefrem må bli et sterkt argument for overgangen fra den gamle til den nye Landstad. Vi må skåne kirken for unødig opsplitting!

Det vilde da også være i høieste grad stutt-tenkt om nogen nå av sine følelser lot sig forlede til å gå i baklås og ville boykotte den nye Landstad og holde på den gamle fordi denne «er fri for målsalmer». Målsalmene er ikke gitt plass i den nye bare for å undgå Blix-tillegget eller for å tilfredsstille det praktiske behov i målbygdene. De er først og fremst tatt med for vår kirkes — for våres alles skyld. Den nye Landstad skulde favne en rik nynorsk diktning — uten å bryte båndene med historien og salmetradisjonen. Trenger vi tradisjonen i salmeboken (og nok kunde ønsket denne sterkere markeret) med dens bånd til fedrene, så trenger vi sandelig også båndet som binder kirken til folket av idag. Det videste syn er her det sterkeste, — det hjertelag som best kan fri sig fra sneverheten, er det seirende. Fordi om én flokk sier: vi trenger ikke de andres salmepoesi, — så er det vel forbeholdt guttedagenes tankegang å svare: ja, så vil vi heller ikke vite av deres!

Den norske kirke trenger den nynorske salmediktning! Ikke bare for å bli religiøst-poetisk rikere, men også for å bli folkelig og nasjonalt sterkere.

Hvad sprogpolitikerne nu vil gjøre, det bør ikke være det avgjørende for kirken. Den nye og brått opkomne situasjon stiller det kirkelige krav at de menigheter som i alle fall vil komme til å holde på Landstad, gjør overgangen så rask som mulig fra den gamle til den nye.

*

NOGET SOM ER HENDT

Det bør få en blivende plass i vår bevissthet at den måte hvorpå Det norske misjonsselskap gjennemførte sin ekstrainnsamling, er en heder for denne vår største og kirkelig mest betydningsfulle frivillige virksomhet, og et styrkens tegn for vår kirke.

Der var klare og vektige opgaver og en akutt situasjon på misjonsmarken, som gjorde det nødvendig nu å ta et ekstra løft. Grunnene blev lagt nøkternt og åpent frem, beløpet blev fiksert til i alt $^1/_2$ million; man regnet ut hvad hver av landets foreninger måtte yde i forhold til sitt medlemsantall og sin evne, hvis summen skulde nåes. Foreningene fikk melding om dette. Intet svevende mål, intet ubestemmelig krav, men en tydelig og overskuelig opgave.

Neppe nogensinde er en så nøkternt og solid fundert anmodning forelagt for vårt kirkefolk — og løst i samme ånd. Da den satte frist var ute, forelå summen i selskapets kasse med $^3/_4$ million.

Begivenheten ligger ikke i summens størrelse, eller deri at en markskrikersk reklame ropte folk flest op til for et øieblikk å tenke på misjonen. Her var ingen reklame. Der er ingen tvil om at vi ved å reise en følelsesbølge kan få ganske svære innsamlinger til kristelige formål fremdeles, skjønt trawlinger av denne art har vært urovekkende hyppige og stemningsevnen hos mange snart er uttrettet. Begivenheten ligger i at et 80 år gammelt tradisjonsarbeide viser sig å kunne bygge også på en tør trofasthetens vilje og ikke bare på en momentant saftig følelsesaksjon. Der er i dette noget av overgang fra springende ungdom til fast manddom hos et stort kristentiltak, og dermed en begynnelse til større soliditet og sundhet i vårt i faretruende grad oppiskede frivillighetsmiljø.

Derfor burte vi i vår bevissthet ta denne misjonsselskapets ekstrainnsamling ut av det uoverskuelige massemiljø av krav og offerandragender, og bevare en menneskelig stolthet og en kristelig taknemlighet for dette monumentale tegn på at der kan bygges på en vilje til misjonsgjerning i vår kirke.

*

SYND MOT ALTERET

Der var engang et bibelsted om at når man gikk frem til alteret med sin gave og der kom ihu at man var uforlikt med sin bror, så skulde man la gaven ligge så lenge, og først gå hen og forlike sig med sin bror; så kunde man komme og bære gaven frem til alteret.

Moderne tid og tenkemåte har endret dette. Det å legge en gave på alteret er blitt et viktig ledd i brodersplidens tjeneste.

Og det ser ut til at der er dem som vil gå ennu videre på denne vei.

I en nylig offentliggjort årsberetning fra et menighetsråd er endog *altergangen* trukket inn i spliden mellem to menighetsgrupper og mellem vedkommende menighets embedsbrødre. I tilslutning til årsberetningen blev der forelagt en statistikk over de kirkelige forretninger i det sist forløpne år (1924), og heri oplyses også hvor mange det er som har foretrukket den ene prest fremfor den annen ved de forskjellige kirkelige handlinger. For altergangen lyder det slik: «1097 nadverdgjester i kirken, hvorav 918 *for sognepresten*».

Menighetens ansvarlige råd kunngjør altså fra kirkens kordør i menighetens nærvær at når man går op til alterbordet, da bekjenner man ikke bare sin kristne tro, men også sin *stridskulør*. Man går nemlig til alters *for* sognepresten eller *for* kapellanen.

Det er så grotesk, at uhyggen næsten blir mindre ved det. Men man ser at det truer med å bli sammenheng i misbruken av alteret — hellighetens ukrenkelige sted, endrektens og kjærlighetsmåltidets hjem.

Det gamle bibelsted er imidlertid sikkert bare glemt for en tid. Det lar sig vanskelig tilintetgjøre så lenge kjærlighetsbudet lever, og så lenge hovedskillet på jord er og blir hellighet og synd — og ikke «konservativ» og «moderne».

LITTERATUR

Sølvhvit og Veslevakker. Svenske eventyr. På norsk ved *Regine Normann.* Illustr. av *Jenny Nystrøm* og *Hilda Wahlstrøm.* Aschehoug.

I 1923 utkom på H. Aschehoug & Co.s forlag tre små billige illustrerte eventyrbøker: «Prins Hatt under Jorden», «Den djerve Skredderen» og «Molbohistorier» — den første med to svenske eventyr oversatt av Regine Normann, den annen med et utvalg av brødrene Grimms eventyr (hvoriblandt «Froskekongen og Henrik med jernbåndene», «Bymusikantene i Bremen», «Gutten som skulde lære å grøsse», «De tre småkarene i skogen», «Den djerve skredderen» o. fl. a. prektige eventyr) oversatt av Wollert Keilhau, og den tredjes titel taler for sig selv — alle tre meget vellykket. Dette var ment som en begynnelse til en rekke av lignende små samlinger av eventyr og fortjener all anerkjennelse, og bøkerne er sikkert blitt hilst med glede rundt om i landet av barn, som vilde høre eventyr og se billeder og av foreldre som kanskje forlengst hadde uttømt sitt forråd av eventyr og billeder, men her fikk en verdifull forøkelse av sin samling.

Til jul kom den fjerde i rekken: «Sølvhvit og Veslevakker» med to svenske eventyr, ypperlig gjenfortalt av Regine Normann, som er en mester til å fortelle. Ganske visst — når vi tenker på vore klassiske folkeeventyr, så virker jo de foreliggende mere som barnekammerlektyre; men så er det da også nettop dette disse bøker er ment å skulle være, og de svarer ganske fortrinlig til sitt formål, det har jeg merket på mine egne barn.

Illustrationene er meget gode, tildels ypperlige, hvad Jenny Nystrøms navn på forhånd måtte gjøre én beredt på.

Hans Bauge.

Israel och folken. Missionstanken i gamla testamentet av *Erik Stave.*

Det turde være almindelig kjendt, at der findes mange enkelte utsagn i det gamle testamente, som passer sammen med den kristelige missionstanke. I denne bok har den ærværdige professor Stave i Uppsala opvist sammenhæng og vekst i den universalisme, som omsider bryter helt igjennem. Da stammerne blev samlet til ett folk, skede dette i lys av fanatisk religiøs nationalisme.

Men da denne samling havde avsat sin aandelige kjerne, saaatsige faat sin sjel, sprængtes den universalisme, som følger med troen paa den ene og almægtige igjen skallet og gav den kostbare kjerne til alle folk. Det er den sidste del av denne proces, professor Stave her skildrer med stor klarhet og i let fattelig fremstilling. *J. Gl.*

REDAKSJONENS ADRESSE: BOTSFENGSLET, OSLO.